

MARINEBLAD

A yellow circular logo with the text '125 JAAR' inside, positioned over the letter 'M' in the title.

NUMMER 6 | SEPTEMBER 2015 | JAARGANG 125

UITGAVE VAN DE KONINKLIJKE VERENIGING VAN MARINEOFFICIEREN

- Defensiebegroting 2016:
Gaaf de zon schijnen op zee?
- Het energie-efficiënte schip
- Onderzeebootbestrijding tijdens Koude Oorlog

En verder

- Colijn over vluchtelingen
- Kady Moerenhout aan het woord

inhoud

COLUMNEN

- 3 **VOORZITTER KVMO**
- 7 **SERGEI BOEKE**
- 24 **KO COLIJN**

MENSEN

- 15 **OP ZOEK NAAR KORPSGEEST**
Mark Brouwer en Ludo Boekhout
- 32 **NIEUWSBRIEF NOTARIS LANSBERGFONDS**
Peter Madsen
- 33 **10 KEER AAN HET WOORD**
Kady Moerenhout
- 35 **IN MEMORIAM**

ACTUEEL / KENNIS

- 4 **DEFENSIEBEGROTING 2016**
Marc de Natris en René Pieters
- 10 **HET ENERGIE-EFFICIËNTE SCHIP**
Paul Schulten en Joos Bongartz
- 18 **CRYPTOLOGISCH ONDERZOEK**
Karl de Leeuw
- 25 **NEDERLANDSE ASW TIJDENS DE KOUDE OORLOG**
Antoinette Hofman
- 30 **ONDSCHIEDINGEN**
Onno Borgeld

VASTE RUBRIEKEN

- 6 **CARTOON**
- 8 **MARINESTEDEN**
Vlissingen
Lety Demmers
- 22 **BOEKEN**
- 34 **KVMO ZAKEN**
KIM KVMO-concert
- 35 **ACTIVITEITEN**

COLOFON

ISSN: 0025-3340

Hoofredactie:
KLTZ ing. M.E.M. de Natris
mw. drs. M.L.G. Lijmbach

Eindredactie
mw. drs. M.L.G. Lijmbach

Artikelencommissie
drs. A.A. Bon, LTZ1 (TD) ing. J.M.T. Bongartz,
LTZ1 (LD) mr. M.D. Fink, LTZ1 (TD) F.G. Marx
MSc., LTZ1 (TD) dr. ir. W.L. van Norden,
LTZ1 drs. R.M. de Ruiter, LTKOLMARNIS
R.A.J. de Wit

Medewerkers:
mw. drs. Z. Borgeld-Guman, mr. S. Boeke,
prof.dr. J. Colijn, KLTZ (TD) H. Boomstra (cartoon)
MCD (foto's, tenzij anders vermeld)

Adres redactie
Wassenaarseweg 2
2596 CH Den Haag
Tel. 070-383 95 04
marineblad@kvmo.nl
www.kvmo.nl

Vormgeving
Frank de Wit
Tel. 038-455 17 54

Drukwerk
EposPress
Postbus 1070
8001 BB Zwolle

Advertenties
070-383 95 04

Abonnementen
Voor leden van de KVMO is het Marineblad gratis. Informatie over het lidmaatschap van de KVMO staat op: www.kvmo.nl onder 'FAQ'. Niet-leden betalen € 49,50 (NL) of € 69,50 (buitenland) per jaar.

Copyright Marineblad
Overname van artikelen is enkel toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie en onder uitdrukkelijke vermelding van de bron. Artikelen in het Marineblad vertolken niet noodzakelijk de visie van het hoofdbestuur van de Koninklijke Vereniging van Marineofficieren of van de redactie. De inhoud van artikelen blijft geheel voor verantwoording van de auteur(s). Richtlijnen voor het schrijven en aanleveren van artikelen zijn in te zien op www.kvmo.nl onder 'Marineblad'.

Adreswijziging
Zo tijdig mogelijk schriftelijk doorgeven aan:
Secretariaat KVMO
Antwoordnummer 93244
2509 WB Den Haag
(geen postzegel nodig)
of secretariaat@kvmo.nl

Foto cover: bron, wandermymythoughts.wordpress.com

De KVMO maakt deel uit van de

MARC DE NATRIS, VOORZITTER KVMO

column

Vlak voor het verschijnen van de beleidsagenda voor Defensie kwam het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) met het nieuws dat Defensie in 2014 ten opzichte van 2013 wederom minder heeft uitgegeven. Dit zal voor u geen verrassing zijn. Het innen van het vredesdividend wordt door het CBS pijnlijk duidelijk gemaakt: het defensiebudget bevond zich in 2014 op hetzelfde niveau als in 2004. De afgelopen 10 jaar zijn de prijzen met ruim 15% gestegen, met alle gevolgen van dien voor de financiële slagkracht van Defensie.

Het kabinet geeft in de beleidsagenda, behorend bij de defensiebegroting 2016, het signaal af dat de 'trendbreuk' wordt doorgezet, door Defensie geen extra bezuinigingen meer op te leggen. Echter, de toegezegde miljoenen zijn een druppel op een gloeiende plaat en onvoldoende om de (materiële) gaten te vullen. Daarnaast zal de komende jaren, naast de herstelwerkzaamheden, extra moeten worden geïnvesteerd in de modernisering van de 'slagkracht' van Defensie, conform de motie Van der Staaij. Vooralsnog zie ik in de begroting noch in de beleidsagenda een invulling aan die motie. Het uitblijven daarvan heeft verstrekende

gevolgen voor de vervangingsprojecten bij Defensie: als er niet extra wordt geïnvesteerd zullen opnieuw pijnlijke keuzes moeten worden gemaakt. Ik maak me dan ook grote zorgen over die vervangingsprojecten. Wat betreft de Koninklijke Marine gaat het om de vervanging van onderzeeboten, fregatten en mijnenjagers. Er moet dringend geld bij, vanwege het incasseren van het vredesdividend is het huidige beschikbare budget gewoonweg niet voldoende.

Naast het uiten van zorgen is er gelukkig ook goed nieuws te melden. Hoogstwaarschijnlijk zal het Instituutsbestuur Politieke Wetenschap aan de universiteit Leiden binnenkort besluiten de KVMO leerstoel te continueren. Tot voor kort werd onze Leerstoel bekleed door hoogleraar prof. dr. Jan van der Meulen. De afgelopen jaren heeft hij onderzocht hoe de wisselwerking tussen publieke opinie, politieke besluitvorming en media in militaire kwesties verloopt. In overleg met de KVMO heeft prof. Van der Meulen besloten om met ingang van het nieuwe academische jaar zijn functie neer te leggen. Ik ben hem zeer erkentelijk voor de wijze waarop hij invulling heeft gegeven aan de KVMO-Leerstool. De KVMO gaat, mits gecontinueerd, samen met het Instituutsbestuur op zoek naar een nieuwe hoogleraar voor de Leerstoel. De vacaturestelling zal in dat geval op de KVMO-site worden geplaatst.

Ook goed nieuws over voormalig voorzitter KLTZ Peter van Maurik. Peter heeft voor het zomerverlof een donorhart ontvangen. Zijn herstel zal langere tijd in beslag nemen maar hij wordt met de dag sterker. Ik wens Peter, Carla en hun kinderen veel geluk toe met elkaar.

In de rubriek Marinesteden is het de beurt aan de gemeente Vlissingen. Burgemeester Demmers geeft aan dat door de strategische ligging aan de Westerschelde de maritieme veiligheid van groot belang is voor Vlissingen. Ze vindt het geweldig dat Vlissingen de nieuwe thuishaven voor de mariniers zal worden. Volgens de burgemeester zit de marine en de mariniers in het Vlissingse DNA.

Tot slot een vooruitblik naar het volgende Marineblad, dat in november verschijnt. Dat wordt een bijzondere uitgave ter gelegenheid van het 125 jaar bestaan van ons blad. De redactie en de gastschrijvers zijn er al maanden druk mee in de weer en ik kan u alvast verklappen dat hun inspanningen de moeite waard zullen zijn. Ik wens u veel leesplezier.

In dit artikel gaan we nader in op de defensiebegroting 2016 en de gevolgen ervan voor Defensie en haar personeel. Moeten we blij zijn met de toegezegde extra miljoenen of moeten we constateren dat het kabinet de problematiek bij Defensie zeer onderschat?

Gaat de zon schijnen op zee?

In de Defensiebeleidsagenda geeft het kabinet aan dat veel Nederlanders zich terecht zorgen maken over de ontwikkeling van de veiligheidssituatie, dichtbij en elders in de wereld. Het gevoel van veiligheid is in Nederland in korte tijd veranderd. Dit werd onlangs treffend verwoord door een moeder op de pagina *Vrouw* in de Telegraaf: “Ben jij bang voor IS?”, vraagt mijn dochter van acht. Ik ben daar heel bang voor, maar dat kun je natuurlijk niet zeggen tegen je kind’.

Heel langzaam ontwaakt Nederland uit haar ‘vrede-droom’ en begint het besef door te dringen dat veiligheid geen vanzelfsprekendheid is. Dit veranderende besef heeft ertoe geleid dat Defensie van sluitpost op de begroting is verworpen tot speerpunt. Defensie heeft echter, zoals het kabinet schrijft, nog een lange weg te gaan, omdat er afgelopen decennia een (te) zware wissel op Defensie is getrokken.

Te zware wissel

Dit werd onlangs pijnlijk duidelijk gemaakt door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Vanaf 2009 is het defensiebudget, uitgedrukt als percentage van het BBP (Bruto Binnenlands Product, de omvang van onze economie) gestaag aan het dalen. Werd in 2009 nog 1,4 procent van het BBP aan Defensie besteed, is 2014 in dit teruggelopen tot 1,1 procent. In geld uitgedrukt: het defensiebudget is in 5 jaar tijd met 1,1 miljard euro afgenomen. Het CBS maakt echter alleen de daling van het budget inzichtelijk. De afgelopen jaren was er in Nederland ook sprake van inflatie. De inflatie van 2009 tot en met 2014 bedraagt volgens het CBS ruim 10%. Bovenop de vermindering van de 1,1 miljard moet dus ook nog eens ongeveer 0,8 miljard worden opgeteld aan ‘koopkrachtverlies’ voor Defensie. Ten opzichte van 2009 is het defensiebudget dus effectief met meer dan 20% in ‘koopkracht’ gedaald. Het CBS geeft in haar rapportage nog een verdere terugblik op de ontwikkeling van de defensiebegroting. Het bevestigt het beeld dat het Kabinet schetst: het defensiebudget bevond zich vorig jaar nagenoeg op hetzelfde niveau als in 2004!

Ambitie versus inzetbaarheid

De afgelopen maanden is er veel gesproken en geschreven over de inzetbaarheid van Defensie in relatie tot het

defensiebudget. In het algemeen is de conclusie dat de politieke ambities van het kabinet niet in overeenstemming zijn met het ter beschikking gestelde budget. Als reactie hierop hebben de politici Angelien Eijssink (PvdA) en Fred Teeven (VVD) een motie ingediend waarin zij de regering oproepen een eventuele verlaging van het ambitieniveau te overwegen. Het kabinet heeft aangegeven dat dit niet de bedoeling kan zijn. Dit is een wijze uitspraak. Militairen houden niet van duimen draaien en op het moment dat ze niet meer operationeel worden ingezet worden ze ook nog eens keihard geraakt in de portemonnee. Dit zou tot gevolg hebben dat nog meer militairen het voor gezien houden bij Defensie. De motie is een gevolg van het jarenlang incasseren van het vrede-dividend en het bijdragen aan het economische herstel van Nederland. Hierdoor bevindt Defensie zich op dit moment niet in een florissante toestand, en dan drukken we ons nog zwak uit.

De benarde financiële positie van Defensie heeft tot gevolg dat voor opleiding & training van eenheden, schepen en vliegtuigen onvoldoende geld beschikbaar is, waardoor oefeningen, vaardagen en vliegreizen op grote schaal worden geschrapt en bijv. schietopleidingen tot een minimum worden beperkt. Dit raakt direct de veiligheid van het defensiepersoneel, maar bij een nationale inzet ook de veiligheid van de Nederlanders. Het is al enige tijd bekend dat voor reparatie van Defensie minstens 750 miljoen (personeel, reservedelen, voorraden, opleiding & training, etc.) structureel nodig is. Met de 220 miljoen die aan het defensiebudget wordt toegevoegd is er alleen sprake van een gedeeltelijke reparatie, waarmee de onbalans in de huidige organisatie, o.a. het logistieke voorzettingsvermogen, niet kan worden opgelost.

BIV en uitholling Defensie budget.

Vorig jaar, in 2014, heeft Defensie 250 miljoen voor Bijzondere Inzet Veiligheid (BIV) gekregen. Van dit budget, dat al ter beschikking stond van Defensie, moest echter wel direct weer 60 miljoen, dus een extra bezuiniging, worden afgedragen aan de ministeries van Buitenlandse Zaken en van Buitenlandse Handel & Ontwikkelingssamenwerking. Het verschuiven van het budget naar Defensie was dus niets meer dan een rekentruc om het BBP-percentage van het defensiebudget kunstmatig te verhogen. Dit trucje wordt nu weer toegepast: in plaats van het stoppen van de afdracht aan de ministers Lilianne Ploumen en Bert Koenders, wordt het BIV-budget met 60 miljoen verhoogd. Dit heeft dus wederom een positief effect op de totale defensiebegroting en dus op het BBP percentage. Het onnodig heen en weer schuiven van geld naar elkaars begroting wordt dus in stand gehouden. VVHO-operaties (BIV-inzet) hebben vanwege extreme omstandigheden waaronder gewerkt moet worden vaak tot gevolg dat er extra slijtage van materieel plaatsvindt. Het BIV-budget is hooguit toereikend om de lopende extra exploitatiekosten te kunnen dekken. Versnelde afschrijvingen, zoals bijvoorbeeld een hogere slijtage van scheepsmotoren als gevolg van boven planmatig hoge vaarturen tijdens de anti-piraterij-missies, kunnen hier niet van worden betaald.

Begroting 2016 en Koninklijke Marine

Het budget voor de KM bedraagt in 2016 ongeveer 690 miljoen euro. Dit is 6 miljoen euro minder ten opzichte van 2015. Ook het budget voor de KLu is, ondanks de extra miljoenen, naar beneden bijgesteld. In algemene zin zal er bij de KM worden geïnvesteerd in onderdelen om de basisgereedheid te verbeteren. De SMART-L radar aan boord van de LCF'en worden gemoderniseerd en daarnaast worden torpedo's en geleide raketten aanschaf. Zr. Ms. Karel Doorman zal in 2016 volledig operationeel zijn. Niet volledig, zoals in eerste instantie was beoogd, maar met de 'In het belang van Nederland ingekrompen bemanning'. Wat betreft de KVMO moet er nog eens goed naar het reorganisatieplan worden gekeken en de reductie geheel dan wel gedeeltelijk worden teruggedraaid.

Ondanks de extra toebedeelde miljoenen kan dan ook niet anders dan geconcludeerd worden dat reparatie van de bezuinigingen, zoals bij andere sectoren op dit moment gebeurt, bij Defensie niet aan de orde is. Gewoonweg omdat er de afgelopen jaren veel te veel is bezuinigd. De structurele versterking wordt, zoals het kabinet stelt, een zaak van lange adem.

Vervangingsprojecten

Het is vooral het uitblijven van die structurele versterking waar Defensie en zijn personeel zich zorgen over moeten maken. De komende jaren staan er grote vervangingsprojecten op stapel, onder meer bij de marine. De komende jaren zit er een gat van miljarden euro's tussen de vervangingsambities en het beschikbare budget voor deze vervangingen. Als er niet gekomen gaat worden tot aanzienlijke extra investeringen zal een toekomstig kabinet pijnlijke keuzes moeten maken. Deze zouden ook de marine hard kunnen raken en kunnen leiden tot het verminderen

van onze vervangingsambities. Dit zou tot gevolg kunnen hebben dat nog minder Koninklijke Marineschepen het ruime sop kunnen kiezen. Met als gevolg een nog legere 'Koninklijke Marinezee'.

Het extra budget is bij lange na niet genoeg om de grote vervangingsprojecten te financieren. Laat staan dat hiermee invulling gegeven kan worden aan de Motie Van der Staaij, waarin het kabinet wordt verzocht het noodzakelijke ambitieniveau van onze krijgsmacht in de komende jaren te bepalen en waarin gevraagd wordt hoe de slagkracht van Defensie dient te worden vergroot.

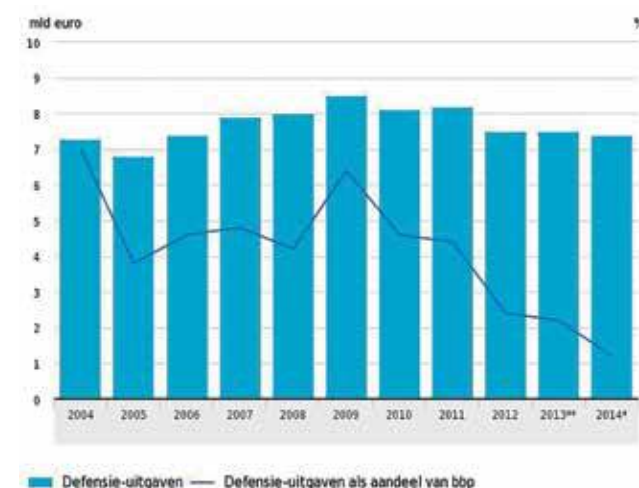
Personeel

Geregeld heeft de GOV|MHB Defensie er rechtstreeks of via de media op gewezen dat het personeel hardlopend de uitgang zoekt. De irreguliere uitstroom heeft de afgelopen jaren een grote vlucht genomen, met als gevolg dat er vele vacatures zijn ontstaan. Vacatures waardoor de achterblijvers een, twee of zelfs drie stappen extra hebben moeten zetten. Vaker varen of op missie, langere werkdagen op de wal. Door de inkrimping ten gevolge van reorganisaties en de vele vacatures is de werkdruk aanzienlijk toegenomen. Dit heeft tot gevolg dat het ziekteverzuim bij Defensie aan het toenemen is. Een teken aan de wand, waar snel iets aan gedaan moet worden.

Achterblijvende arbeidsvoorwaarden, gebrek aan carrièreperspectief (numerus fixus), gebrek aan ontwikkelingsmogelijkheden (budgettaire problemen) en de hoge werkdruk zijn de belangrijkste redenen voor deze irreguliere uitstroom. Weliswaar neemt deze het laatste jaar iets af, maar de gevolgen zijn nog steeds voelbaar en zichtbaar. De vullingspercentages zijn nog steeds te laag en de numerus fixus van 2016 wordt hierdoor niet gehaald. Als de leegloop niet tot stand wordt gebracht zal ook de (nieuwel!) numerus fixus van 2020 niet haalbaar blijken, met alle gevolgen voor de werkdruk en het ambitieniveau van Defensie.

Onderbezetting en onderwaardering

Naar nu blijkt is de onderbezetting een bewuste keuze geweest van de defensietop. Uit onderzoek door de GOV|MHB blijkt dat Defensie de afgelopen jaren gemid-

Tabel van het CBS met daarin aangegeven de uitgaven van Defensie, afgezet tegen het Bruto Binnenlands Product. (www.cbs.nl)

deld 425 miljoen euro aan personeelslasten heeft uitgespaard als gevolg van de vacatures. Gemiddeld 425 miljoen euro die daardoor kon worden besteed aan andere – noodzakelijke – zaken binnen de defensieorganisatie. Anders gezegd: had Defensie de afgelopen jaren ingestoken op een volledige vulling, dan had Defensie er op bijvoorbeeld materieelgebied of wat betreft de voorraden nog slechter voorgestaan dan nu al het geval is. Het ontbrekende defensiepersoneel heeft de krijgsmacht de afgelopen jaren dus overeind gehouden!

Hoewel de KVMO begrip heeft voor de noden van Defensie op het gebied van materieel en voorraden, zijn we het volstrekt oneens met de gemaakte keuze. Niet alleen uitdagend werk - waarvoor de middelen en mogelijkheden aanwezig moeten zijn - zorgt voor motivatie van het defensiepersoneel maar ook de erkenning en waardering voor het werk en de loyale inzet. Juist in de moeilijke situatie van de afgelopen jaren waarin Defensie zich bevond en nog bevindt.

De afgekondigde nullijn van het kabinet is bepaald geen motivator! De afgelopen jaren heeft het kabinet het standpunt ingenomen dat als er loonruimte binnen de begroting de minister van Defensie (en haar collegae) beschikbaar was dan mocht dit gebruikt worden voor het personeel. Gemiddeld 425 miljoen euro per jaar aan uitgespaarde personeelskosten in de afgelopen 4 jaar is heel veel ruimte! Daar had best een deel van naar het personeel gekund. Sterker nog: gemoeten! Dit blijft een standpunt van de GOV|MHB en wij zullen dit blijven inbrengen in het arbeidsvoorwaardelijke overleg. Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Ronald Plasterk, heeft in 2014 laten berekenen dat het defensiepersoneel 4% achter loopt in de primaire arbeids-

voorwaarden t.o.v. de overige Rijksambtenaren. De bijzondere positie van de militair wordt maar zeer summier gewaardeerd en alleen met grote woorden, voornamelijk op papier. Ook voor dit punt zal aandacht worden gevraagd.

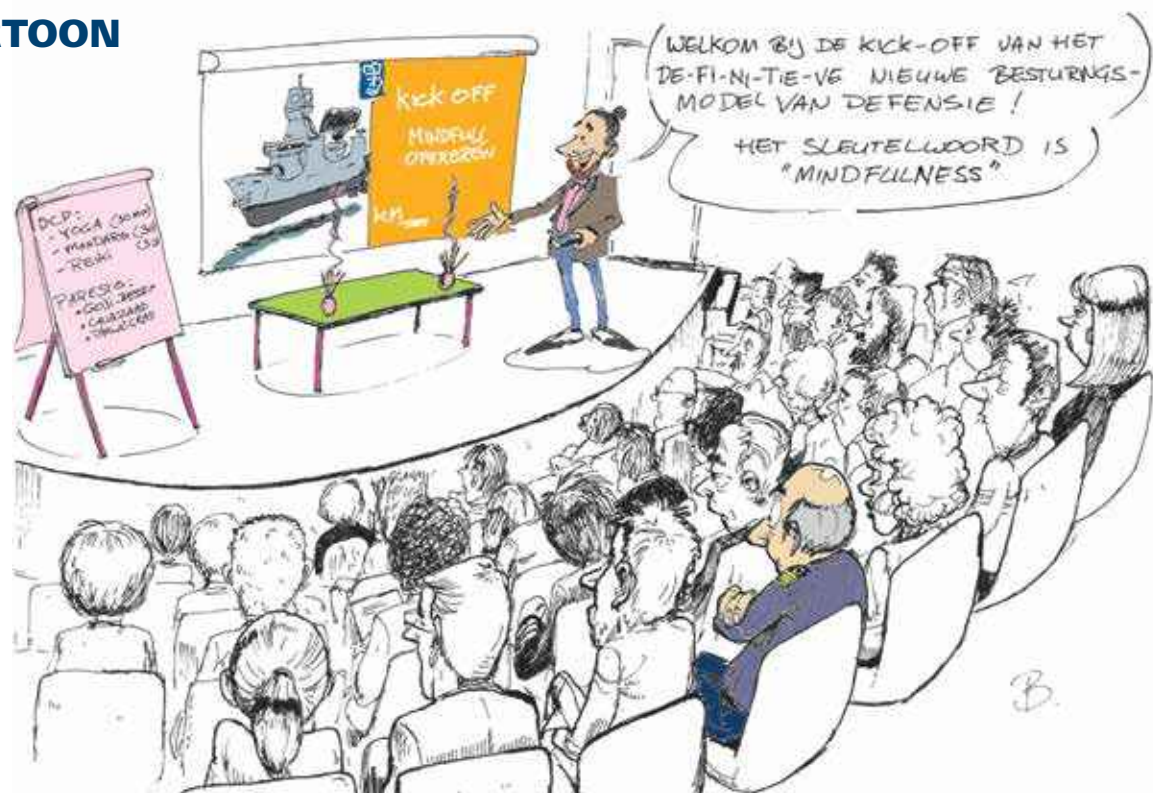
In de defensiebegroting 2016 wordt gesteld dat 'Personeel' een van de vijf prioriteiten is voor Defensie. 'Militairen en burgers vormen het hart van de defensieorganisatie en zijn daarmee het belangrijkste kapitaal van Defensie'. Nader beschouwd gaat het uitsluitend over de – terecht – uitwerking van de afspraken uit het eerste deelakkoord dat Defensie en de bonden in april hebben afgesloten. Maar als het gaat om het terugdringen van de geconstateerde achterstand in de primaire arbeidsvoorwaarden of erkenning en waardering van de bijzondere positie van de militair vindt de GOV|MHB daar niets van terug. Erkenning en waardering gaan veel verder dan goede afspraken en mooie woorden!

Tot slot

Het lijkt erop dat er daadwerkelijk sprake is van een trendbreuk met betrekking tot het denken over Defensie. Dit is goed nieuws voor Defensie en haar personeel. We zijn er echter nog lang niet en met de nu afgekondigde maatregelen legt wat ons betreft het kabinet Rutte II een te hoge hypotheek op het volgende kabinet. Het blijft in deze dus ongewis of de zon daadwerkelijk gaat schijnen en de geplande vervanging van de M-fregatten, onderzeeboten en Mijnenjagers daadwerkelijk aan de horizon glorieert.

KLZ ing. M.E.M. (Marc) de Natris is voorzitter van de KVMO en duo-voorzitter van de overkoepelende organisatie GOV|MHB. Maj. KL R.E.W. (René) Pieters is Hoofd Sectie Georganiseerd Overleg bij de GOV|MHB.

CARTOON

column

Diep in de oceanen, weg uit de dagelijkse waan van de dag, voeren onderzeeboten op dit moment hun geheime patrouilles uit. Sommige hoeven alleen maar maandenlang onopgemerkt te blijven, en varen in een geheime 'box' op de kaart, als drager van de nucleaire afschrikking van hun land.

Anderen hebben de missie om inlichtingen te vergaren. Deze liggen bijvoorbeeld nu voor de kust van Iran of China. Steeds meer marines in de wereld schaffen onderzeeboten aan of breiden hun vloot uit; een proliferatie die bijna even onopgemerkt gaat als de onderzeeboot zelf. Voor de KM is het moment aangebroken om het traject tot vervanging van de vier Walrus-boten op te starten. Dit is afgelopen juni goed verwoord in een brief aan de Tweede Kamer met een visie op de toekomst van de onderzeedienst.

In onze *hi-tech, interconnected world* is onzichtbaar zijn of onopgemerkt blijven bijna onmogelijk. *Stealth* vliegtuigen blijken niet volledig *stealth* voor de radar van Thales. Geheime CIA *rendition* vluchten zijn door een combinatie van *open source* informatie en enthousiaste vliegtuigspotters in kaart gebracht. Een tweet van een omstander verraadde de militaire operatie om Bin Laden uit te schakelen. Onbemande vliegtuigjes (drones) worden gemeengoed. Inlichtingendiensten kunnen steeds moeilijker geheim blijven. Insiders zoals Snowden zetten organisatiegeheimen op straat en de noodzakelijke anonimiteit van inlichtingenoperators wordt bedreigd door hun digitale sporen en biometrische paspoorten. Ook verliezen de diensten hun monopolie over inlichtingen. Bedrijven en burgers kunnen met satellietbeelden en informatie uit *social media* uitstekende analyses maken (zie 'Hiding in Plain Sight'). Kortom, alles lijkt transparanter te worden, met enorme gevolgen voor het veiligheidsdomein. Alleen de oceanen blijven ondoorzichtig en onderzeeboten onopgemerkt.

De krijgsgeschiedenis kent vele voorbeelden waarbij pas tijdens een conflict duidelijk werd dat een wapen of platform volledig achterhaald was. Zo bleek de cavalerie in de eerste oorlogsweken van 1914 niet opgewassen tegen de mitrailleur. In 1942 legde het slagschip het af tegen het vliegdekschip. Het is tegenwoordig gissen welk platform achterhaald zal zijn tijdens een groot conflict, aangezien alles door cyber en GPS-satellieten onderling afhankelijk is geworden. Cyber-aanvallen of *kill switches* kunnen mogelijk hele wapensystemen uitschakelen. Maar één ding is zeker: onderzeeboten blijven de ultieme *force multipliers* op zee, met vliegdekschepen als kwetsbare doelwitten. De onderzeeboten van de KM vormen daarmee niet alleen nuttige oren en ogen van de krijgsmacht, maar leveren tanden die geen enkel ander militair platform kan bieden.

Op een achternamiddag medio 2003 heeft een haastig getypt, half A4 de onderzeedienst gered, weliswaar ten koste van de maritieme patrouillevliegtuigen. De PvdA wilde tot voor kort de onderzeedienst opheffen, maar heeft gelukkig een koerswijziging (van 180 graden) doorgevoerd. Een consortium Damen-Saab is gelanceerd om nieuwe onderzeeboten te ontwikkelen. Maar het contract is nog niet getekend en het aantal te bestellen boten of het budget kan onder druk komen te staan door de steeds duurder wordende JSF. Maar als één platform ware *stealth* en zware bewapening combineert, dan is het de onderzeeboot en de tijdige aanschaf van vier nieuwe boten dient een strategische prioriteit van Defensie te worden.

'Op een achternamiddag medio 2003 heeft een haastig getypt, half A4 de onderzeedienst gered'

Mr. S. (Sergei) Boeke,
voormalig marineofficier,
is onderzoeker aan de
Universiteit Leiden, Campus
Den Haag.

De Michiel Adriaanszoon de Ruyterkazerne opent volgens planning eind 2019 haar deuren in Vlissingen. Dat betekent ongeveer 2000 extra, blijvende banen voor Zeeland. 'Wij vinden het geweldig dat we de nieuwe thuishaven voor de mariniers worden', zegt Letty Demmers – van der Geest, burgemeester van Vlissingen. '350 jaar geleden richtte de Vlissingse admiraal Michiel de Ruyter het Korps Mariniers op. De Marine en de mariniers zitten in ons DNA.'

Marine en mariniers zitten in DNA Vlissingen

Vlissingen is een maritieme stad in hart en nieren. Onze stad met 45.000 inwoners is in alles verweven met het water. Vlissingen is letterlijk groot geworden door de scheepvaart en – in het begin van de zeventiende eeuw - als thuisbasis van de vloot voor de Zeeuwse Admiraliteit. In die tijd werd de Dokhaven aan de stad toegevoegd. Anno nu bouwen we rond deze Dokhaven aan een maritieme stadswijk. Wie weet een mooie woonlocatie voor mariniers en hun familie.

Keuze voor Vlissingen

Defensie kiest voor Vlissingen mede door de ruimte en het water. Mariniers werken 'op de grens van land en water' en dat kan hier. Defensie betreft het huidige kazerneterrein en het aangrenzende voormalige Olau-terrein bij de nieuwe kazerne en heeft zo rechtstreeks kadecapaciteit aan de Westerschelde. Met deze directe toegang tot diepwater heeft de kazerne meer ontwikkelingsmogelijkheden. Ook het munitiecomplex Ritthem in de directe omgeving, geeft de locatie een meerwaarde.

Marineschepen

De relatie tussen de Marine en Vlissingen is sterk, eeuwenoud en vooral terug te zien in het werken aan de veiligheid, het nautisch onderwijs en de bouw van marineschepen.

Aan het eind van de negentiende eeuw bouwde De Schelde in Vlissingen de eerste grote schepen voor de Koninklijke Marine, zoals de *Noord-Brabant*. In de twintigste eeuw - vóór de Tweede Wereldoorlog – bouwde de werf onder meer de kruiser *Java* en de kanonneerboot *Johan Maurits van Nassau*. De Schelde lag ook aan de basis van de Nederlandse onderzeedienst. Na het opgaan in het Rijn-Schelde-Verolme concern en het vervolgens overgaan naar het Damen concern ontpopte de werf zich tot de bouwer van grote oppervlakteschepen voor de Koninklijke Marine.

De scheepswerf was tot ver in de vorige eeuw een zeer zichtbaar deel van de stad. 'Elk half jaar groeide er een nieuw schip boven de stad uit', zo hoor je de 70-plussers in Vlissingen nog vaak vertellen. In de stad worden nu vooral de minder grote schepen afgebouwd, zoals de re-

cent opgeleverde patrouilleschepen van de Holland-klasse en een zeilend opleidingsschip voor de marine van Oman. Nu is Amels, ook onderdeel van Damen, heel zichtbaar in Vlissingen met haar superjachten.

De grote schepen, zoals het grootste schip ooit gebouwd voor de Koninklijke Marine (de vorig jaar opgeleverde *Karel Doorman*), worden nu in Vlissingen-Oost gebouwd. Hier is ook Damen Shiprepair gevestigd. Tussen dit haven- en industriegebied en de stad ligt de Buitenhaven, waar sinds 1967 de Marinekazerne is gevestigd en straks de nieuwe kazerne komt. De huidige kazerne wordt geïntegreerd in de nieuwe kazerne.

Veiligheid

Door de strategische ligging aan de Westerschelde en 'aanloop' naar de havens van Antwerpen, Gent en Terneuzen, is maritieme veiligheid van groot belang voor Vlissingen. De verbondenheid van de Koninklijke Marine met Vlissingen zorgt voor een sterk draagvlak voor de verbreding van regionale en interdepartementale samenwerking op het gebied van maritieme veiligheid. Om deze

*'Mijn gevoel zegt dat de mariniers
zich hier thuis zullen voelen'*

veiligheid in stand te houden is samenwerking nodig tussen overheden, kennisinstellingen en bedrijfsleven. De gemeente Vlissingen stimuleert en faciliteert dit. Samen kunnen we ons optimaal inzetten voor de verdere groei van een regionale en nationale maritieme veiligheids- en kennis-economie.

Onderwijs

Het gebruik van water en de daaraan gerelateerde integrale veiligheid is één van de grote strategische, diploma-tieke en ontwikkelingskansen van onze tijd.

Zeeuwse kennis- en onderwijsinstellingen, de University College Roosevelt, de HZ (Hogeschool Zeeland) University of Applied Sciences en Scaldia, worden steeds vaker gevraagd onderzoek te doen in het maritieme veiligheids-domein. Onderzoekers ontmoeten de overheid en werken samen aan de ontwikkeling van de maritieme kennisinfra-structuur.

De HZ werkt bij voorkeur met praktijkcases van echte opdrachtgevers. Bedrijven spelen zo een belangrijke rol in het opleiden van onze studenten. Juist omdat zij kunnen aangeven welke ontwikkelingen zij de komende jaren voor zich zien. De HZ deelt kennis en kan de studie nog beter aansluiten bij de praktijk. Gekeken wordt naar welke technologie vereist is om de doelstellingen te behalen en hoe docenten, onderzoekers en studenten daarbij kunnen helpen? De marinierskazerne kan op deze manier een samenwerkingspartner zijn van de HZ op het gebied van praktijkgericht onderzoek.

Zeeuws breed

De gemeente Vlissingen zorgt voor de ontsluiting van de locatie van de nieuwe kazerne, waarmee de groei van het aantal auto's gemakkelijk kan worden opgevangen. De

Letty Demmers, burgemeester van Vlissingen.

mariniers zijn straks natuurlijk ook veel buiten de kazerne te vinden. Voor een groot deel van de dagelijkse oefeningen gebruiken zij verschillende locaties in Zeeland. De Zeeuwse burgemeesters hebben zich gezamenlijk sterk gemaakt om gunstige en geschikte locaties beschikbaar te stellen. Provincie Zeeland wees de terreinen uiteindelijk aan in overleg met terreinbeheerders als Staatsbosbeheer en Zeeland Seaports. Bijvoorbeeld bossen, (lege) haventerreinen en stranden. Het afsluiten van gebieden is niet aan de orde en er zullen in de bossen geen schietoefeningen plaatsvinden.

Economische dynamiek

Al in de realisatiefase van de kazerne voor de mariniers – vanaf 2017 – zullen er tijdelijk honderden extra banen bijkomen. De uitbreiding van de werkgelegenheid zorgt voor een sterkere economische structuur voor Zeeland.

Mijn gevoel zegt dat de mariniers zich hier thuis zullen voelen. Voor ons betekenen meer mensen die hier werken en (een deel van) hun salaris uitgeven ook een impuls voor de middenstand, horeca en voorzieningen. Ook mariniers en hun families gaan sporten en naar school, doen boodschappen, gaan uit eten en hebben een huis nodig. De kazerne levert economische dynamiek op. We zijn erg blij met de komst van de mariniers.

Energie is een wapen: op weg naar het energie-efficiënte schip

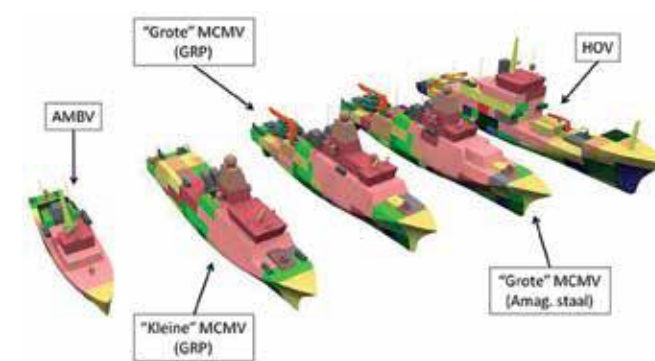
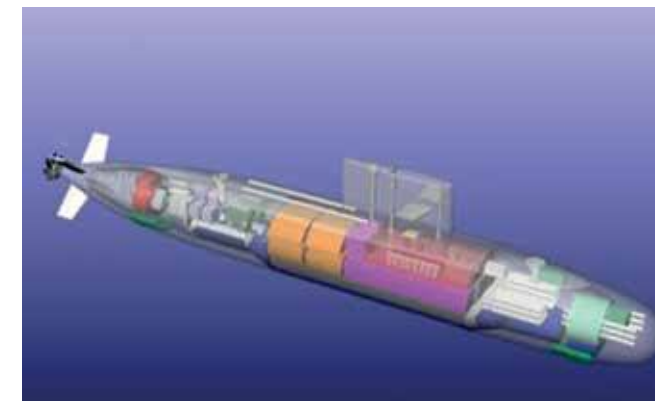
Recentelijk heeft het ministerie van Defensie de Operationele Energiestrategie (OES) aangenomen met als doel de afhankelijkheid van fossiele brandstoffen in het operationele domein te verminderen. De op handen zijnde grote vervangingstrajecten van de Koninklijke Marine (M-fregatten, onderzeeboten en mijnenbestrijdingsvaartuigen) bieden de mogelijkheid om naar dit doel toe te werken.

De operationele eisen die gesteld worden aan de genoemde vervangende capaciteiten zijn echter niet zonder meer verenigbaar met het ambitieniveau van de OES. In dit artikel¹ geven wij op persoonlijke titel onze kijk op dit dilemma. Hiertoe lichten we allereerst de specifieke doelstellingen van de OES toe. Vervolgens bespreken we de vervangingsprogramma's (en die van het M-fregat in het bijzonder). Ten slotte beschrijven we drie mogelijke oplossingsrichtingen om de operationele eisen in overeenstemming te brengen met de ambities van de OES: *technology roadmapping*, *whole ship system analysis* en verandering van mentaliteit en doctrine.

Operationele Energiestrategie

De energiebehoefte tijdens voorbereidingen en daadwerkelijke militaire operaties is enorm. Er zijn echter grote risico's verbonden aan het gebruik van energie, zeker als dit in de vorm van fossiele brandstoffen geschiedt. Op de eerste plaats zal de beschikbaarheid van fossiele brandstoffen in de toekomst afnemen (hoewel er nauwelijks consensus bestaat over wanneer dit staat te gebeuren) en

dit kan op wereldschaal tot instabiliteit leiden. Daarnaast brengt het transport van fossiele brandstoffen altijd grote risico's en hoge kosten met zich mee. De aanslag op USS Cole in oktober 2000, die alleen in Aden (Jemen) afmeerde om te bunkeren, is hiervan een wrang voorbeeld. Ook vormden brandstofkonvoien om ISAF-troepen in Afghanistan te bevoorraden meermaals het doelwit van aanslagen. Het beveiligen van deze konvoien is op zichzelf een militaire operatie; dit is inzet die ten koste gaat van de eigenlijke operatie. Tot slot beperkt de afhankelijkheid van fossiele brandstoffen het uithoudingsvermogen en daarmee de operationele onafhankelijkheid van militaire eenheden. Kortom, het strategisch belang van brandstof en de inherente risico's die ermee gepaard gaan, is groot en zal in de toekomst alleen maar toenemen. Deze overwegingen hebben verschillende organisaties en landen (o.a. NAVO, EU, VS, VK) ertoe gebracht om fundamenteel na te denken over de rol van energie tijdens militaire operaties.^{2,3} Tegen deze achtergrond heeft Nederland de OES ontwikkeld en aangenomen. Met de OES ligt de ambitie vast om de afhankelijkheid van fossiele brandstoffen van de gehele krijgsmacht in

het operationele domein te reduceren. De OES stelt het volgende:

"De krijgsmacht is in 2050 in staat om grotendeels onafhankelijk van fossiele brandstoffen op te treden en voor langere duur operaties uit te voeren zonder aanvoer van energie. Concreet heeft Defensie de volgende ambities:

- In 2030 is de afhankelijkheid van fossiele brandstoffen met tenminste 20% gereduceerd ten opzichte van

'Een lager brandstofgebruik betekent een effectievere militaire operatie'

2010. In 2050 is de afhankelijkheid van fossiele brandstoffen met tenminste 70% gereduceerd ten opzichte van 2010.

- In 2030 wordt 50% van de benodigde energie op kampelementen duurzaam opgewekt. In 2050 zijn kampelementen volledig zelfvoorzienend op energiegebied."

Het gaat hierbij om energie ten behoeve van oefenen, gereedstellen en inzet van operationele eenheden. Het energiegebruik ten behoeve van de vredesbedrijfsvoering (gebouwen, auto's, kazernes etc.) valt buiten de scope van de OES. Het is van groot belang zich te realiseren dat afname van het gebruik van fossiele brandstoffen ten goede komt aan de operationele effectiviteit van militaire eenheden. Een lager brandstofgebruik betekent een effectievere militaire operatie. Een secundair belang is dat een verlaging van het (fossiele) brandstofverbruik ook een verminderde CO₂-uitstoot betekent. Hiermee draagt defensie bij aan haar maatschappelijke verantwoordelijkheid door de belasting op de omgeving te minimaliseren. Kort samengevat: het ultieme doel van de OES is om de

Artistieke impressies. Boven: vervanger van de Walrusklasse (links) en het M-fregat. Hiernaast de vervanger van het AMBV (Alkmaar-klasse mijnenbestrijdingsvaartuig).

operationele onafhankelijkheid van de krijgsmacht te behouden of zelfs te vergroten door het terugdringen van het (fossiele) brandstofverbruik.

Vervangingsprogramma's Koninklijke Marine

Op dit moment is Defensie bezig een drietal vervangingsprogramma's te initialiseren: de vervanging van de M-fregatten, de onderzeeboten en de mijnenbestrijdingsvaartuigen. Deze programma's bevinden zich alle in de eerste behoeftestellingsfase (fase A) van het Defensie Materieel Proces (DMP).⁴ In het vervolg van dit artikel richten we ons voornamelijk op het M-fregat.

Eisen aan vervanger M-fregat

De eisen aan de vervanger van het M-fregat (vMFF) liggen op het moment van schrijven van het artikel nog niet vast, maar zijn globaal als volgt:

- De primaire taak van het vMFF is het beschermen van andere eenheden tegen onderzeebootdreiging, langdurig, wereldwijd en in het gehele geweldsspectrum.
- Secundaire taken zijn maritieme beveiligingstaken en verlenen van maritieme assistentie.
- De vMFF is in staat tot robuuste verdediging tegen dreigingen vanuit lucht, land en zee.
- De vMFF heeft een kleine basisbemanning van 100 FTE.

De vMFF zal zoveel mogelijk voldoen aan de doelstellingen van de OES. Concreet is het de ambitie dat het energieverbruik van de vMFF 20% lager ligt dan dat van het huidige MFF.

Vervangingsprogramma's versus OES

Gelijktijdig voldoen aan alle bovengenoemde eisen (inclusief de brandstofbesparing) zorgt voor enkele fundamentele uitdagingen. Het lijkt erop dat, indien aan de operationele eisen wordt voldaan, de gewenste reductie in energieverbruik moeilijk of zelfs onmogelijk te realiseren is. Dit is het gevolg van twee principes.

Ten eerste, onderzeebootbestrijding vroeg traditioneel altijd om hoge snelheid en manoeuvreerbaarheid. Bij hoge snelheid is de voortstuwing verreweg de grootste gebruiker van energie, zie kader op pag. 12. Voor een typisch fregat is het voortstuwingsvermogen (grafiek 1, blauwe lijn) even-

redig met de derde macht van de scheepssnelheid. Het vermogen van het hulpbedrijf (overige systemen, niet zijnde voortstuwing → grafiek 1, rode lijn) is nagenoeg constant. Een hoog vermogen betekent een groot energieverbruik, dus een schip op hoge snelheid verbruikt zeer veel energie, ongeacht hoe efficiënt het voortstuwingssysteem is. Dit heeft bij de koopvaardij geleid tot implementatie van het concept van *slow steaming*, langzamer varen om brandstof te besparen.

Het tweede principe is de relatie tussen displacement (tonnage) en vermogen (zie kader). Een schip met een groter displacement vraagt meer voortstuwingsvermogen dan een lichter schip bij dezelfde snelheid. Dus indien de vMFF een groter displacement heeft dan haar voorganger en zij vaart met vergelijkbare (hoge) snelheid, dan is het lastig of zelfs onmogelijk om het energieverbruik te reduceren, als gevolg van de beschreven fysische wetmatigheden.

Maar om de (on)mogelijkheden van energiereductie helemaal te begrijpen, moeten we specifiekier zijn. Wat bedoelen we precies met *energieverbruik*? Indien we het brandstofverbruik bij een gegeven snelheid bedoelen (kg/uur) dan gaat bovengenoemde stelling zonder meer op. Bedoelen we echter het *dagelijkse* brandstofverbruik dan is het vaarprofiel van het schip een factor van betekenis: hoeveel uur vaart het schip met een bepaalde snelheid? Een groot, zwaar schip kan een lager dagelijks brandstofverbruik hebben dan een kleiner, lichter schip, wanneer het meestentijds langzamer vaart. Daarnaast hoeft het *energieverbruik* niet per se gelijk te staan aan *brandstofverbruik*. Bij gebruik van alternatieve brandstoffen (bijv. biobrandstof) zou het energieverbruik kunnen toenemen, terwijl het gebruik van fossiele brandstoffen afneemt. We concluderen dat we nauwkeurig moeten zijn bij het vertalen van de doelstellingen van de OES naar specifieke eisen aan een wapensysteem. In geval van de vMFF is de ambi-

tie op dit moment om 20% minder *energie* te verbruiken dan haar voorganger. In de vervolgfases van het verwerkingstraject moet deze ambitie verder worden verfijnd. Hoe de ambitie uiteindelijk ook wordt gespecificeerd, het is essentieel dat deze bijdraagt aan het uiteindelijke doel van de OES: reduceren van de risico's die gepaard gaan met energievoorziening en het vergroten van de operationele onafhankelijkheid.

Oplossingsmethoden: op weg naar het energie-efficiënte schip

Om tot het energie-efficiënte schip te komen gebruikt DMO twee methoden: *technology roadmapping* en *whole ship system analysis*. Beide methoden streven naar het ontwerpen van zo energie-efficiënt mogelijke systemen. Uit de bovenstaande paragraaf blijkt echter dat we de ambities van de OES niet alleen met behulp van technologie kunnen realiseren. Het is noodzakelijk ook de mentaliteit van de gebruiker en zelfs (maritieme) doctrines aan te passen. We diepen deze oplossingsrichtingen in de onderstaande paragrafen verder uit.

Technology roadmapping

Technology roadmapping is het continue proces van het in kaart brengen van technologische ontwikkelingen die relevant zijn voor een specifiek toepassingsgebied. Dit stelt beleidsmakers in staat te beslissen waar zij hun schaarse middelen dienen in te zetten. In dit geval gaat het om innovaties op energievoorzieningsgebied ten behoeve van defensiesystemen. Wanneer we ons beperken tot schepen, dan zijn de aandachtsgebieden van de *technology roadmap* energieopwekking, energiedistributie, energiebeheer en energieopslag van bovenwatereenheden en onderzeeboten. Op dit moment is een aantal technologieën geïdentificeerd die mogelijk kunnen bijdragen aan reductie van de energiebehoefte en/of afhankelijkheid van fossiele brandstoffen. Enkele hiervan staan in tabel 1 opgesomd.

Per item moet worden overwogen of specifiek onderzoek noodzakelijk is (bijvoorbeeld binnen de zogeheten gouden driehoek⁶), of dat het volstaat de ontwikkelingen slechts te volgen.

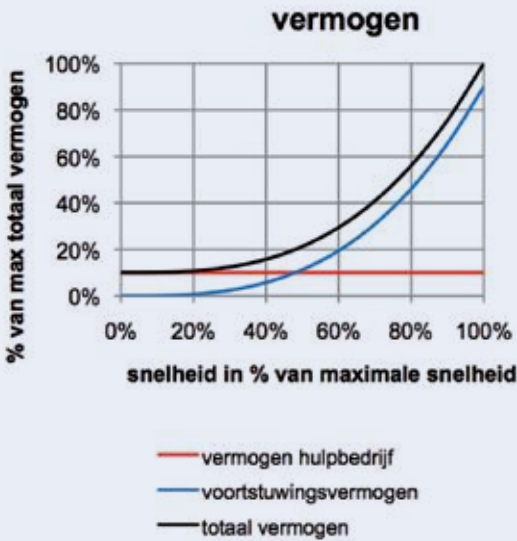
Whole ship system analysis

Om te onderzoeken wat de consequenties zijn van operationele eisen van de vMFF voor de prestaties van de platformsystemen, ontwikkelt en analyseert DMO systeemconcepten. Criteria hierbij zijn totale levensduurkosten en energie-efficiëntie. Gezien de lange beoogde levensduur van het vMFF (meerdere decennia) moet zowel *state of the art* technologie als nieuwe technologie worden toegepast. Hierbij is het is niet de ambitie van DMO om zelf nieuwe technologie te ontwikkelen op het gebied van voortstuwing en energievoorziening. De waarde van de *whole ship system analysis* zit hem dan ook vooral in het ontwerp van slimme architectuur en de integratie van technologie en dimensionering van componenten. Dit alles moet leiden tot betaalbare voortstuwings- en energieconcepten die optimaal presteren in de verschillende operatieprofielen van het schip.

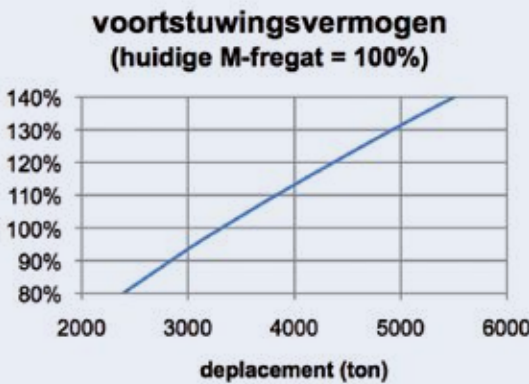
- Aspecten die in de systeemconcepten worden meegenomen, zijn:
- Geïntegreerde energieopwekking en voortstuwing. Voorbeelden zijn de hybride voortstuwing van de OPV's en de elektrische voortstuwing van LPD's en het JSS.
 - Optimalisatie van generatorconfiguraties in combinatie met energieopslag en DC-net.
 - Meer elektrische componenten door bijvoorbeeld hydraulische systemen te vervangen door elektrische.
 - Restwarmtebenutting voor bijvoorbeeld verwarming, koeling en energieopwekking.
 - Efficiëntere verwarming, ventilatie en airconditioning, rekening houdend met strengere eisen aan comfort en bescherming tegen CBRN-dreiging.
 - Optimale configuratie van uitlaatpijpen met het oog op signaturen en (helikopter)operaties.

Verandering van mentaliteit en besluitvormingsproces

De hiervoor beschreven methoden zijn gericht op *technologische* ontwikkelingen. Het operationele gebruiksprofiel beschouwen we als gegeven en we ontwerpen een energiezuinig technisch systeem om hieraan te voldoen. Een andere oplossingsrichting is om het operationele gebruiksprofiel juist aan te passen, bijvoorbeeld door verandering van mentaliteit en doctrine. Het aanpassen van de mentaliteit van de gebruiker moet gericht zijn op

Grafiek1
 Voortstuwingsvermogen en vermogen hulpsystemen van een typisch fregat.

Grafiek2
 Relatie tussen voortstuwingsvermogen en displacement met huidige M-fregat als referentie (100%).

In grafiek 1 is voor een typisch fregat het benodigde vermogen (bestaande uit voortstuwingsvermogen plus het vermogen van het hulpbedrijf) afgezet tegen de scheepssnelheid. Het vermogen is uitgedrukt als percentage van het vermogen bij maximale snelheid. Uit de grafiek valt af te lezen dat bijvoorbeeld bij 50% van de maximale snelheid het benodigde vermogen slechts 20% van het maximale vermogen bedraagt.

De relatie tussen displacement en voortstuwingsvermogen is typisch weer te geven met de vergelijking:⁵

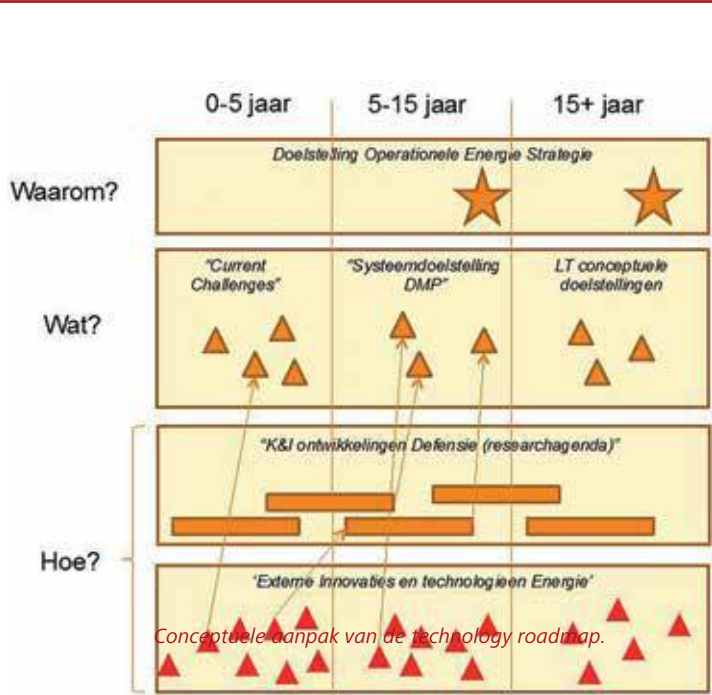
$$P = C_E \rho^{1/3} \Delta^{2/3} v_s^3$$

- waarin:
- P : voortstuwingsvermogen (kW)
 - C_E : specifieke weerstand (-)
 - ρ : dichtheid zeewater (kg/m³)
 - Δ : displacement (ton)
 - v_s : scheepssnelheid (m/s)

Nemen we aan dat de specifieke weerstand en scheepssnelheid een gegeven zijn, dan kunnen we het verband tussen voortstuwingsvermogen en displacement weergeven in een grafiek. Het bestaande M-fregat (3320 ton) is in grafiek 2 als uitgangspunt genomen. Te zien is dat een vergelijkbaar schip met een displacement van 5000 ton circa 30% meer voortstuwingsvermogen nodig heeft.

Tabel 1, technologie die energiebehoefte en/of afhankelijkheid van fossiele brandstoffen kan reduceren.

Energieopwekking	Energiedistributie	Energiebeheer	Energieopslag
Vergroten energiemix: - fossiel: LNG, kolen; - niet-fossiel: bio-fuels, (duurzame) synthetische brandstof, waterstof, wind- en zonne-energie, kernenergie	Restwarmtebenutting voor absorptiekoeling, verwarming, opwekken van waterstof, thermoelectrische omzetter	Frequentieregeling van elektromotoren voor circulatiepompen, compressoren en fans	Accu's, supercondensatoren, gecombineerd met hybride energieopwekking
Hybride energieopwekking	(Koud) zeewater voor air-conditioning	Energiedashboard	Vraaggestuurde ventilatie, Smart lighting
Prime mover configuratie beter geschikt voor deellast	DC energienet		

Methodiek van technology roadmapping

De *technology roadmap* geeft antwoord op de ‘waarom’, ‘wat’ en ‘hoe’-vraag met betrekking tot reductie van energieverbruik. Volgens deze methodiek moeten de langetermijndoelstellingen van de OES worden vertaald naar concrete doelstellingen voor de korte, middellange en lange termijn. Dit is het antwoord op de *wat*-vraag (zie schema). De doelstellingen van de OES voor de jaren 2030 en 2050 vormen het antwoord op de *waarom*-vraag. De *hoe*-vraag komt neer op:

1. Identificeren van technologieën die het potentieel hebben om (nieuwe) wapensystemen minder afhankelijk te maken van energie.
2. Nagaan welke investeringen in kennis en innovatie moeten worden gedaan om de technologie voor Defensie te operationaliseren.

Beproefde, energiezuinige technologie kan mogelijk direct worden toegepast en bijdragen aan de concrete doelstellingen. Nog niet uitontwikkelde, maar wel veelbelovende, technologie moet wellicht op de *researchagenda* van Defensie komen. Dit is aangegeven door middel van de pijlen in het schema.

energie-efficiëntie. Een voorbeeld hiervan is dat we alleen varen met hogere snelheden als daar operationele noodzaak voor is. Het is dan wel van belang om het begrip ‘operationele noodzaak’ te heroverwegen. Wellicht kan hetzelfde operationele resultaat worden behaald met een meer energie-efficiënte operatie. Ofwel: we moeten de operationele besluitvorming aanpassen. Daarbij moeten we kritisch blijven en niet te snel iets ‘operationeel noodzakelijk’ verklaren.

Maar misschien moeten we zelfs nog verder gaan. Misschien moeten we de operationele eisen van onze nieuwe wapensystemen wel aanpassen ten faveure van energie-efficiëntie omdat dit laatste juist de operationele effectiviteit van de wapensystemen bevordert. In ieder geval achten wij het van belang dat in de discussies over nieuwe wapensystemen alle invalshoeken gelijkwaardig beschouwd worden.

Ten slotte

De OES maakt duidelijk dat het strategisch belang van reductie van de energiebehoefte groot is. Te sterke afhankelijkheid van fossiele brandstoffen beperkt de operationele vrijheid, vergroot risico's en kosten en is bovendien belastend voor het milieu. Deze afhankelijkheid moet omlaag. Gelijktijdig vragen de huidige operationele doctrines om grote, snelle wapensystemen die eerder meer dan minder energie verbruiken. Willen we ons operationele vermogen handhaven en gelijktijdig minder afhankelijk worden van fossiele brandstoffen, dan zijn fundamentele stappen noodzakelijk. Ten eerste, we moeten geld steken in veelbelovende, nieuwe technologie. Een *technology roadmap* helpt om de juiste technologie te identificeren. Ten tweede moeten we doorgaan met totale systeemanalyse van nieuwe schepen. Alleen wanneer we kijken naar

de energievoorziening van een schip in zijn geheel en dit koppelen aan het operationele gebruiksprofiel kunnen we het energieverbruik redelijk inschatten. Ten slotte moeten we niet aarzelen om buiten het gebied van technologie te treden en huidige mentaliteit en operationele besluitvorming ter discussie te stellen. De grootste reductie in energieverbruik wordt namelijk gerealiseerd wanneer een schip langzaam vaart! Anders gezegd, we moeten proberen *slow steaming* concepten in te voeren bij de marine. Het is alle moeite waard, want *energie is een wapen*.

KLTZ (TD) dr.ir. Paul Schulten EMSD was tot 31 augustus 2015 korpshoofd Technische Dienst op het Koninklijk Instituut voor de Marine en is nu werkzaam bij de defensiestaf, directie plannen.
LTZ1(TD) ing. Joos Bongartz is docent platformsystemen bij de Nederlandse Defensieacademie.

Noten

- 1 Dit artikel is een bewerking van het artikel *Energy as a weapon: the 'why' and 'how' of the energy-efficient ship*, geschreven voor de IMarEST (The Institute for Marine Engineering, Science and Technology) conferentie *Engine as a Weapon 2015* samen met Ing. Kees Posthumus (hoofd Bureau Marine Engineering van DMO) en Ir. Izaak Barendregt (senior engineer bij Bureau Marine Engineering van DMO).
- 2 Zo heeft de EU een ‘Military Concept on Environmental Protection and Energy Efficiency for EU-led operations’ uitgebracht en wordt *energy security* als een van de belangrijkste toekomstige veiligheidsuitdagingen genoemd in de ‘Strategic Concept (2010)’ van de NATO.
- 3 Zie ook het artikel *Winds of change? Energy warriors steer course to green fleets* in ‘HIS Jane’s Navy International’, vol 120 issue 4, may 2015.
- 4 Defensie Materieelproces, zie ook Hoofdpijnen van het Defensie Materieelproces, Ministerie van Defensie, 2007
- 5 Stapersma en Klein Woud, *Design of Propulsion and Electric Power Generation Systems*, IMarEST, 2003
- 6 Gouden driehoek is de benaming voor de samenwerking tussen Defensie en de defensiegerelateerde industrie en kennisinstellingen als universiteiten, TNO, NLR, Marin. Deze samenwerking beoogt het innovatieve vermogen van de defensiesector te versterken. Zie ook Defensie Industrie Strategie (december 2013).

Zoektocht naar Korpsgeest

De afgelopen maanden is Korpsgeest bekeken vanuit een min of meer historisch perspectief. Deze keer bezoeken we de bakermat van het Korps Mariniers, de opleidingen in de VGKAZ te Rotterdam. Ook bij deze opleidingen is onderzoek gedaan naar Korpsgeest. Daartoe zijn twee mariniers geïnterviewd: Kapitein der mariniers Mark Brouwer en marinier 1 Ludo Boekhout.

Mark Brouwer

Geboren	19 september 1981 in Barneveld
Rang/functie	KAPTMArNS, plaatsvervangend Hoofd Initiële Opleidingen
Bij het Korps	Vanaf 2001
Verdiensten:	2001 begonnen als marinier 1 en in 2006 naar het KIM gegaan
	2008 de Potom succesvol afgerond
	2009 - 2011 Pelotonscommandant van het verkenningspeloton.
	2011 - 2014 Mentor Opleidingen bij de CURMIL (Curaçaose militie) MSK Suffisant en waarnemend adjudant van de Gouverneur van Curaçao. ‘Een prachtige tijd, waarbij we met elkaar jonge lokale mariniers met meerwaarde uit de dienstplichtperiode lieten komen.’

Ludo Boekhout

Geboren	19 maart 1994 in Hoevelaken
Rang	Marn 1 algemeen
In dienst	vanaf 20 september 2014, aanvang van zijn EMV MARNs. Ludo is geslaagd als ‘best man’ van zijn mariniersopleiding. Tijdens het interview, een dag voor de beëdiging en een week na binnenkomst van de FINEX, weet hij dit nog niet. Direct na de beëdiging meldt Ludo zich in Doorn bij de 21 ^{ste} .
Hoogtepunten	‘De hele opleiding was prachtig. We zijn een hechte groep geworden. Eigenlijk ook wel weer jammer dat het straks uit elkaar valt. Wat ik bijzonder vond was het feit dat we ondanks slaap tekort tijdens bivakken bleven werken en toch lekker doorzetten. Man, wat is dat mooi. Ik ben er zeker sterker uitgekomen. Ook thuis is dat zichtbaar als er karweitjes moeten worden opgeknapt. Van de 80 man die aan de opleiding begonnen, zijn er 24 die het in een keer hebben gehaald.’

Wat was uw motivatie om bij het Korps Mariniers te gaan?

Mark: 'In de vele lezingen die ik geef wordt mij deze vraag ook vaak gesteld. Het is echt die innerlijke drive geweest. Ik zie het als mijn morele plicht om dit werk te doen. Ik vind het mooi om als team te werken en de doelstellingen van het Korps passen heel goed bij mij. Ik wilde wat ik noem 'het leger in'. De discipline en de hiërarchie trokken mij aan. Deels zal dat ook komen door mijn reformatorische achtergrond. Mijn vader is boer, maar wij gingen altijd naar alle open dagen van alle krijgsmachtdelen. Ik zie het namelijk als mijn plicht om bij te dragen aan de wereld in een gemotiveerd team. Ik ben een netwerker die graag in contact blijft met de *stakeholders*. Dingen doen voor de gemeenschap is belangrijk. Ik hoef geen driersterren generaal te worden. Het is geweldig dat er vele functies bij het Korps zijn die de mogelijkheid geven om een daad te doen voor de gemeenschap.'

Ludo: 'Ik wilde eigenlijk eerst het HAVO afronden en dan naar het Korps. Die HAVO heb ik niet afgemaakt. Ik ben in de bouw gaan werken (*effe timmerman geworden, DB*) - maar wilde uiteindelijk toch wat anders. Mijn oom is oud marinier. Mijn moeder vond het altijd iets voor mij en ze vindt het geweldig dat ik het nu ook doe. Eigenlijk dus een beetje met de paplepel ingegoten. Persoonlijk wilde ik ook wel het avontuur opzoeken. Dat gaat nu gebeuren, want we gaan nu de "keten" in. (*Dat wil zoveel zeggen als een opleiding van een jaar waarbij allerlei extreme zaken worden geoefend en getraind, DB*). Ik wilde gewoon de grenzen opzoeken. "Lekker bikkelen". Vooraf wist ik dat we moesten doorzetten. Deze afgelopen periode was een geweldig hoogtepunt. Ik ben veel sterker geworden. Het is helemaal uitgekomen.'

Is er volgens u een Korpsgeest?

Mark: 'Dat is niet zo eenvoudig te beantwoorden, vind ik. Eigenlijk is Korpsgeest een lastige, bijna niet te definiëren begrip. Welke definitie van Korpsgeest hanteer je? Er zijn er verschillende, dat is dus moeilijk. Hoe kijk je? De Korpsgeest verdwijnt tegenwoordig wat naar de achtergrond nu we de Korpswaarden hebben geformuleerd. "Verbondenheid, Kracht en Toewijding", daar kun je meer mee. Die verbondenheid is zeer belangrijk. Die zie je als je met elkaar omgaat. Er is met elke marinier een professionele verbondenheid. Met sommige mariniers heb ik ook een persoonlijke verbondenheid. Buitenstaanders vragen mij ook wel eens of ik vrijwilligerswerk doe. Ik antwoord dan dat ik ongeveer 30 uur per week vrijwilligerswerk doe, namelijk bij het Korps. De historie heeft ons Korps gevormd, het verleden is uitermate belangrijk, we staan immers op de schouders van onze voorgangers. We zijn een *grand old lady* maar moeten blijven innoveren.'

Ludo: 'Over Korpsgeest heb ik niet echt gehoord of gelezen, wel over de Korpswaarden, daar spreken we best veel over. De Korpswaarden komen ook terug in de fasen van onze opleiding: in het begin is er de fase van verbondenheid, dan die van kracht en tenslotte de fase van toewijding, waarin ook de FINEX (de eindoefening van de

opleiding) valt. Zo valt de zaak wel op zijn plaats. Er is zeker wel een Korpsgeest. In het begin maakten we er beslist geen deel van uit. Je voelt eerst nog niks, maar na de FINEX zeker wel! Je hebt je baret, je bent nu een eenheid. Wij hebben nog een "jonge Korpsgeest". Het is een mariniersding. Als ik het zou moeten tekenen dan is het een dikke spierbal met daaronder de Korpswaarden: Verbondenheid, Kracht en Toewijding.'

De eerste weken van de opleiding waren we wel eens zielig als we op maandag begonnen, maar heel snel kwam er die (ver)binding. Als je met elkaar optrekt ontstaat er iets. Dan moet je het samen doen. Samen dingen doen hoort ook bij die Korpsgeest.'

Kunt u proberen die Korpsgeest te verduidelijken?

Mark: 'Je voelt het als de mannen van de FINEX binnen komen marcheren. Je ziet die vermoeide koppen van de mariniers, die tegelijkertijd toch ook stralen, van de kaderleden en van alle familieleden en oud-mariniers die als erehaag staan opgesteld. Bij die binnenkomst hangt er dan een hele positieve sfeer. Echt, ik zal eerlijk zijn, af en toe zijn er dan kippenvel momenten. Bij het Korps kennen we een stuk traditie. We zorgen

Ludo: 'Als ik Korpsgeest zou moeten tekenen dan is het een dikke spierbal met daaronder de Korpswaarden: Verbondenheid, Kracht en Toewijding'

goed voor de details op het juiste moment. De vlag wordt hier in Rotterdam met respect gehesen. We zijn trots op ons vaandel met haar hoogtepunten. We hebben een arbeidsethos, we doen het met elkaar als team. Misschien ook het feit dat we spreken over "de baas". Mijn vrouw vraagt me dan: wie is die baas van jou eigenlijk? Ik kan ook moeilijk privé en werk scheiden. Ik bespreek veel met mijn vrouw.'

Ludo: 'Als er moeilijke zaken gedaan moeten worden, dan is er die verbondenheid. In de FINEX merk je dat heel goed. Samen er tegenaan. Ook als we langdurig moeten doorwerken. Vaak moesten we toch onder druk van het kader doorgaan en onze opdrachten uitvoeren. Dat deden we dan ook allemaal. Ik was de laatste vier weken van de opleiding klassenoudste. We hadden dagen amper geslapen, maar iedereen bleef gewoon zijn taken uitvoeren. Prachtig, geen gezeik, samen de schouders eronder en gaan! Samenwerking is belangrijk.'

Thuis spreek ik graag over mijn wekelijkse ervaringen. Als ik thuis kom kan ik mijn verhalen vertellen. Mijn ouders zijn er altijd voor mij, willen ook alles weten. Ik vertel ook over het mentale gedeelte van de opleiding. Ik ben dan ook trots dat ik de week weer gehaald heb, wat er allemaal gebeurd is. Ik heb nog een broertje en ik besef dat het afgelopen half jaar het met name over mij is gegaan. Mijn ouders en familie luisteren graag naar mijn verhalen.'

Ik hoor van sommige andere mariniers dat niet iedereen zo thuis alles kan vertellen. Als je veel en langdurig van huis bent dan ga je meer die Korpsgeest voelen. Die Korpsgeest gaat zeker groeien.'

Denk je aan het COM, of andere beroepsverenigingen?

Ludo: 'Helemaal niet. Het enige waar ik aan denk nu is het glazen bakje waar ik straks mijn baret in kan gaan zetten. Machtig mooi man!'

Zien de opleiders al een bepaald 'iets' als zij de mannen in opleiding krijgen?

Mark: 'Zeker, je ziet een bepaalde blik in de ogen. Je hoort het aan de antwoorden die ze geven. Inhoudelijk maar ook op de manier hoe de antwoorden worden gegeven. De meer ervaren kaderleden kunnen al voorspellen welke

Mark: 'Je voelt het als de mannen van de FINEX binnen komen marcheren. Je ziet die vermoeide koppen van de mariniers, die tegelijkertijd toch ook stralen'

kandidaten het gaan halen en welke niet. Je hoeft er niet uit te zien als Superman of als Rambo. We zeggen ook wel: je hoeft geen marinier te zijn als je er een wilt worden. Thuisfront is van groot belang. Hechte en goede thuisbasis is een positieve factor van invloed.'

Verandert die Korpsgeest?

Mark: 'De Korpswaarden die we hebben geformuleerd zijn eigenlijk tegenwoordig het DNA van de marinier. Meer dan ooit spreken we tegenwoordig over het DNA van de marinier. Toewijding en kracht geven me duidelijker handvatten dan de Korpsgeest.'

Zijn er minder positieve aspecten van Korpsgeest?

Ludo: 'Ik kan niet aan negatieve zaken denken. Heb geen negatieve zaken!'

Mark: 'Een gevaar is dat de oogkleppen voor gaan. Als je als organisatie de blik naar binnen keert is dat niet goed. Het Korps moet vooruit denken, niet een "overleef-strategie" hanteren. Zelf niet zeggen dat je goed bent, laat anderen dat maar doen. Uitgaan van je eigen kracht, de "toko" gewoon goed op orde hebben. Nederland moet kunnen vertrouwen op het Korps.'

Is er een boek of film waarin Korpsgeest herkenbaar is?

Ludo: 'De serie *Band of Brothers* geeft mooi aan wat Korpsgeest is.'

Is er een Korps Mariniers mantra?

Mark: 'Ik heb eigenlijk altijd veel tekst nodig, oneliners liggen me niet zo. Ik waardeer vooral de uitspraken van derden, zoals: "Send in the marines!" en "First to react"'. Ludo: "'Qua patet orbis", dat is het, zo wijd de wereld strekt! Jazeker, dat is het wel!'

ADVERTENTIE

MARINECLUB <i>Agenda 2e helft 2015!</i>	
Social media actie	
RESERVEREN: 0223- 614225	Hele maand september Maak in het vernieuwde Grand Café een selfie met uw gerecht en plaats deze op Facebook of Twitter met daarbij @Marineclub en ontvang uw eerste drankje gratis.
Biermaand	
	Hele maand oktober In deze maand zal in het Grand Café Duits bier op de tap staan geserveerd met echte Duitse worst.
Wild menu	
	Hele maand november Gedurende deze maand kunt u in het Grand Café een keuze maken uit 2 wild gerechten. 7, 14, 18, 21 en 28 November kunt u een 4 of 5 gangen wild menu nuttigen in het restaurant, hierbij zal op 3 avonden live muziek zijn.
Club Assaut	
	Zaterdag 12 december Op deze avond zal het jaarlijks terugkerend Club Assaut gaan plaats vinden. Dit jaar is het thema ☐ Parijs

Inlichtingen- en veiligheidsdiensten

Nut en noodzaak van historisch onderzoek

De Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten mogen zich verheugen in een toenemende publieke belangstelling. Daarbij gaat veel aandacht uit naar de onderschepping van telefoon- en internetverkeer, dat dan weer ter beschikking zou worden gesteld aan de Amerikanen. Het publieke debat wordt gekenmerkt door wantrouwen, onbegrip en allerlei misverstanden, die door geheimhouding waarmee het werkterrein van de diensten traditioneel omgeven is, in de hand worden gewerkt.

Een accurate geschiedschrijving van de diensten kan de kwaliteit van het debat helpen verbeteren en het maatschappelijk draagvlak voor het werk van de diensten helpen verbreden. Daarbij zullen technische en wiskundige aspecten van verbodingsbeveiliging en berichtenonderschepping niet helemaal buiten beeld kunnen blijven. De Amerikaanse historicus en wetenschapsjournalist David Kahn, laat zien hoe dat kan. Aan de hand van zijn oeuvre wordt in dit artikel licht geworpen op het moeizame maar noodzakelijke onderzoek naar de geschiedenis van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Dit oeuvre is gericht op de Amerikaanse bronnen en daarom komen de Nederlandse prestaties op dit gebied zijdelings aan de orde.

Mediaklucht

Nog niet zo lang geleden, verkeerde Nederland weken lang in de ban van het verhaal, dat de *National Security Agency* de telefoongesprekken en het emailverkeer van honderdduizenden Nederlanders in de gaten zou houden.

Enigma die dienst gedaan heeft bij de Koninklijke Marine. (foto Marine-museum, Den Helder)

Bij voormalig D-66 Kamerlid Schouw bestond de indruk dat het om zijn vakantiefoto's ging. Minister Plasterk wist van niets maar zei toe de zaak op de bodem te zullen uitzoeken. De pers speculeerde er lustig op los, totdat doordrong dat het om berichtenverkeer van de strijdende partijen in oorlogsgebieden als Afghanistan en Irak ging: satellietcommunicatie die hier wel, maar in Amerika niet kan worden onderschept. Daarbij ging het nota bene om conflicten waar Nederland in NAVO-verband rechtstreeks bij betrokken was.

Deze mediaklucht maakte in ieder geval duidelijk dat het publieke debat over de inlichtingen- en veiligheidsdiensten nog in de kinderschoenen staat. Parlementariërs tonen zelden belangstelling voor deze diensten en verantwoordelijke bewindslieden proberen de inlichtingen- en veiligheidsdiensten in het algemeen zoveel mogelijk uit de publiciteit te houden. Dat valt, gezien het werkterrein, nog wel te begrijpen maar het wordt in het tijdperk van Wikileaks steeds moeilijker

vol te houden en het is tot op zekere hoogte zelfs contraproductief, omdat er geen maatschappelijk draagvlak door gecreëerd wordt. Dat laatste wordt belangrijker naarmate de privacy van steeds grotere groepen burgers in het geding komt, bijvoorbeeld door uitbreiding van de bevoegdheden van deze diensten, zoals die in het kader van de herziening van de WIV door de regering wordt bepleit.

Draagvlak

Dat maatschappelijke draagvlak kan onder meer worden bevorderd door historisch onderzoek, dat het reilen en zeilen van deze diensten in het verleden in kaart brengt. De condities zijn in ons land echter niet optimaal. De Nederlandse inlichtingendiensten hebben minder historisch besef dan de Britse of Amerikaanse diensten en zien het in ieder geval niet als hun primaire taak om het publieke debat over hun rol door middel van historisch onderzoek te stimuleren. In de academische wereld bestaat er wel een groeiende belangstelling voor inlichtingenstudies, maar de mogelijkheden tot onderzoek zijn beperkt omdat de archieven van de diensten niet worden overgedragen aan het Nationaal Archief, zoals dat bij andere overheidsdiensten wel het geval is, en de Wet

‘Deze mediaklucht maakte in ieder geval duidelijk dat het publieke debat over de inlichtingen- en veiligheidsdiensten nog in de kinderschoenen staat’

Openbaarheid van Bestuur maar beperkt van toepassing is. Daar komt bij, dat bij de onderschepping van berichtenverkeer technische en wiskundige aspecten een rol spelen, die zich niet een, twee, drie aan leken laten uitleggen. Veel radio- en satellietcommunicatie wordt versleuteld. De cryptologie die zich met het maken én het breken van geheimschriften bezig houdt, is een werkterrein dat steeds bredere toepassingsgebieden kent en dat zonder wiskundige achtergrond moeilijk te begrijpen valt. De *science writer* die het tot zijn taak rekent een breed publiek bij de discussie over informatiebeveiliging en nationale veiligheid te betrekken, zal van vele markten thuis moeten zijn. Hij zal iets van

geschiedenis, techniek en informatica moeten weten, iets van krijgskunde en iets van cryptologie. De opgave waar hij zich voor gesteld ziet, is echter niet van vandaag of gisteren.

David Kahn in 2009 (foto Bobrowen - CC BY 3.0 via Wikimedia Commons)

David Kahn

Dat laat het oeuvre van de Amerikaanse historicus en wetenschapsjournalist David Kahn zien, die met zijn in 1967 gepubliceerde boek *The Codebreakers* een intrigerend beeld geeft van de rol die crypto-analisten op kritieke momenten in de geschiedenis speelden. Daarmee legde hij de basis voor een nieuw onderzoeksveld, waarin een relatie werd gelegd tussen de wiskundige aspecten van het breken van geheimschriften en de technisch-operationele kant van oorlogvoering en spionage. In zijn in 2014 verschenen boek *How I Discovered World War II's Greatest Spy* schetst Kahn de mijlpalen die het onderzoek sindsdien hebben gemarkeerd en stipt hij de vragen aan die zijn blijven liggen. Terugkerend thema is de beschikbaarheid en vrijgave van bronnenmateriaal en de willekeur van geheime diensten.

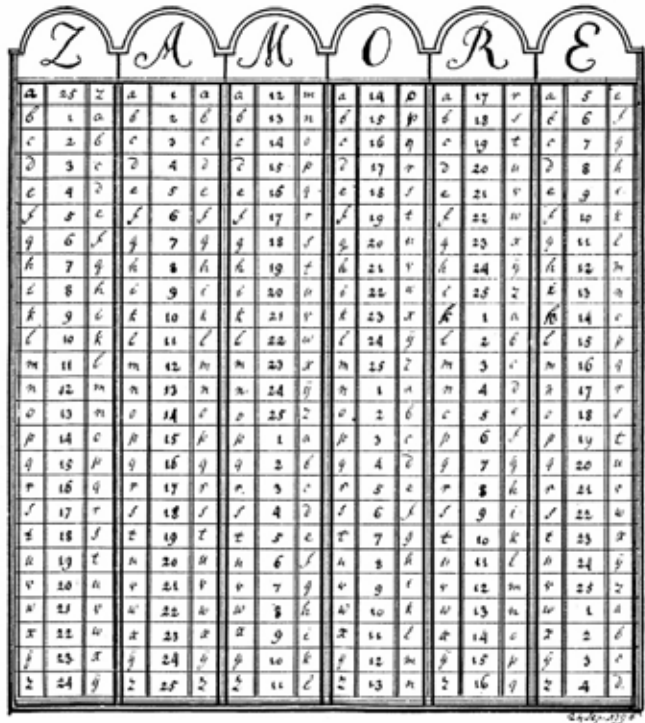
De directe aanleiding voor het schrijven van *The Codebreakers* waren de na-oorlogse hoorzittingen van het Amerikaanse Congres over het uitbreken van de oorlog met Japan. Anders dan de Nederlandse enquêtecommissie die het uitbreken van de oorlog met Duitsland onderzocht, interesseerden de Amerikanen zich voor de rol van de geheime diensten, die de verrassingsaanval op Pearl Harbour niet hadden zien aankomen. Daarbij kwamen ook de crypto-analisten aan het woord, die het berichtenverkeer van de Japanse marine en de Japanse ambassade in Washington in de gaten hielden.

De bereidheid van de Amerikaanse cryptologen om opening van zaken te geven over hun werk aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog was in de inlichtingenwereld nog nooit vertoond, maar er was weinig keus. De Japanners hielden vol, dat het bij het bombardement op Pearl Harbour niet om een geplande verrassingsaanval was gegaan, maar om een verrassing. Het ambassadepersoneel had te veel tijd nodig gehad om zijn instructies, in dit geval de tekst van de oorlogsverklaring, te decoderen. Daarmee probeerden zij te weerleggen, dat de aanval een schending was geweest van het internationaal recht. Door deze opstelling werd het de Amerikaanse autoriteiten onmogelijk gemaakt de rol van het cryptobedrijf buiten beschouwing te laten.

Kahn gaf in *The Codebreakers* een diepgaande analyse van de rol van de cryptologie in het drama van Pearl Harbour. Daarbij kwam de organisatie van het Amerikaanse inlichtingenbedrijf aan de orde, de eigenschappen van de chiffreremachines en codeboeken die de Japanners gebruikten en de karakters van de leidende crypto-analisten, die vaak naar eigen inzicht handelden. Door zijn lidmaatschap van de American Cryptogram Association kende Kahn vele veteranen persoonlijk of was het in elk geval niet moeilijk om met hen in contact te komen.

Zwarte Kamers

Kahn zette het boek breed op. Aan de hand van pakkende voorbeelden liet hij zien hoe de basis voor de cryptologie werd gelegd gedurende de Italiaanse Renaissance. Dat was een gevolg van de opkomst van permanente

Viginère (cijfersleutel) van raadpensionaris L.P. van de Spiegel uit de 18e eeuw. (foto collectie auteur)

diplomatieke vertegenwoordigingen in dat deel van de wereld, waarbij spionage en diplomatie vaak hand in hand gingen en het onderscheppen van diplomatieke post als een noodzakelijk kwaad werd gezien. In de zeventiende eeuw namen Frankrijk en Engeland het stokje over en in de achttiende eeuw beschikte elk land van enige betekenis over een Zwarte Kamer, waarin de post van buitenlandse diplomaten werd overgeschreven en desnoods gedecodeerd.

Het leeuwendeel van *The Codebreakers* was echter gewijd aan de ontwikkelingen tijdens de Eerste Wereldoorlog en het interbellum. Door de opkomst van telegraaf, telefoon en radio was de rol van berichtenonderschepping in het krijgsbedrijf aan het einde van de negentiende eeuw sterk toegenomen. De Pruisische krijgskundige Carl von Clausewitz, die rond het jaar 1800 de veroveringsoorlogen van Napoleon probeerde te verklaren, had er nog geen woorden aan vuil gemaakt, maar de verhoudingen waren ingrijpend veranderd. De slag bij Tannenberg in 1914, die een einde maakte aan de Russische opmars, en de slag aan de Marne in het voorjaar 1918, die het einde markeerde van het laatste grote, Duitse offensief, waren mede op grond van onderschepte berichten beslist. Tijdens de *roaring twenties* waren er her en der boeken verschenen, die daar aandacht voor vroegen. Deze waren meestal geschreven door oudgedienden die er geen rekening mee hielden, dat er opnieuw oorlog zou kunnen uitbreken.

Eye opener

In *The Codebreakers* bracht Kahn de ontwikkeling en het gebruik van geheimschriften voor het eerst in verband met maatschappelijke terreinen die er toe deden. In eerste instantie waren dat oorlogvoering en diplomatie, later kwamen commerciële toepassingen meer op de

voorgond. Voor veel deskundigen op het gebied van informatiebeveiliging werkte het boek als een *eye opener* en het leverde Kahn bijna cultstatus op. Bruce Schneier – een wereldberoemd expert- noemt het werk van Kahn de bijbel van de informatiebeveiliging in de zin, dat het als eerste geraadpleegd wordt, als er zich een nieuwe uitdaging in dit vakgebied voordoet. Whitfield Diffie – een van de uitvinders van de *Public Key Cryptography* en daarmee grondlegger van een vercijferingsprotocol dat de hoogste graad van beveiliging biedt die op dit moment mogelijk is – heeft zich in vergelijkbare zin uitgelaten.

Enigma

In zijn recente boek *How I discovered the greatest spy in history* legt Kahn onder meer uit waarom het tot 1974 moest duren, voor er iets bekend werd over het breken van het geheimschriftverkeer van de Duitse krijgsmacht, gegenereerd door verschillende varianten van wat vermoedelijk de beroemdste chiffreremachine in de geschiedenis is geworden: de *Enigma*. Na de Duitse capitulatie waren honderden *Enigma's* in handen gevallen van de geallieerden en die hadden de machines verkocht of in het kader van de dekolonisatie cadeau gedaan aan nieuwe staten in Afrika en Azië, waar deze nog tot ver in de jaren zestig van de vorige eeuw in gebruik bleven.

Het ontsluiten van het Duitse berichtenverkeer was een formidabele inspanning, waar duizenden mensen bij betrokken waren: een inspanning die niet mogelijk was zonder arbeidsdeling en automatisering en die uiteindelijk zou resulteren in de uitvinding van de computer. De gevolgen waren groot. Doordat de Britten het geheimschriftverkeer van de *Kriegsmarine* na enige tijd konden mee lezen, waren zij in staat op tijd de positie te bepalen van de onderzeeboten die op de geallieerde scheepskonvoeien aasden. Dit was van doorslaggevend belang voor de uitkomst van de *Battle of the Atlantic*. Voordat de Britten het geheimschrift van de *Kriegsmarine* hadden opgelost, vernietigden de Duitsers een groter scheepstonnage dan de geallieerden konden vervangen. Na het breken van de *Enigma* waren de rollen omgekeerd.

In 1991 publiceerde Kahn hierover *Seizing the Enigma*, waarin hij de Britse successen op Bletchley Park onder meer in verband bracht met het werk van Poolse cryptologen, die lang voor de oorlog al beschikten over de sleutelinstellingen die wekelijks, soms nog vaker, werden aangepast. Daardoor konden zij sets samen stellen van homogeen codemateriaal. Deze sleutelboekjes waren door spionage in Poolse handen gekomen, maar de identiteit van de Duitse informant werd zorgvuldig geheim gehouden door de Franse geheime dienst, die zijdelings bij het werk van de Poolse cryptologen betrokken was geweest en die voor het transport van machines en materiaal naar Engeland had gezorgd, nadat Polen verslagen was.

In zijn meest recente boek vertelt Kahn langs welke wegen en omwegen hij de identiteit van deze Duitse spion heeft achterhaald. Daarbij ging het om Hans-Thilo Schmidt, werkzaam bij de *Chiffrierstelle* van de Duitse

weermacht in Berlijn en broer van Rudolf Schmidt: gerespecteerd generaal van een pantserdivisie en een vertrouweling van Hitler. In een interview met generaal Gustave Bertrand, die destijds als hoofd van de Franse geheime dienst bij de zaak betrokken was geweest en die kort daarvoor zijn memoires had gepubliceerd, wist Kahn een aanwijzing los te krijgen omtrent rang en functie van deze spion. Dankzij contacten met oudgedienden in Duitsland, die hij had opgebouwd in de tijd dat hij aan een boek over het Duitse inlichtingenapparaat onder Hitler werkte, was hij tenslotte in staat Schmidt te identificeren.

Toekomstig onderzoek

Het hoogtepunt van Kahn's nieuwe boek wordt gevormd door korte verhandeling waarin hij tien punten opsomt, die zich voor verder onderzoek lenen. Daarin noemt hij onder meer de cryptologische inspanningen van Arabieren en Chinezen, maar ook de rol van de Zwarte Kamers in de kleinere staten van Europa, die nauwelijks is onderzocht. Daarnaast vraagt hij grotere aandacht voor eventuele Russische successen tijdens de Koude Oorlog, waarover weliswaar niets bekend is, maar die er volgens Kahn toch moeten zijn geweest, omdat "de Russen immers goed zijn

‘Het ontsluiten van het Duitse berichtenverkeer was een formidabele inspanning, waar duizenden mensen bij betrokken waren’

in wiskunde, schaken en muziek". Het stuk is de neerslag van een voordracht die Kahn in 2007 hield in het Centrum voor Cryptologiegeschiedenis: een voor het publiek toegankelijk onderdeel van het NSA- hoofdkwartier in Fort Meade. Kahn beschikt over goede contacten met de NSA. Niet lang geleden schonk hij zijn omvangrijke bibliotheek aan dit centrum en hij wordt door historici die in dienst zijn van de NSA, als hun "mentor" beschouwd.

Die goede verstandhouding kan echter ook beperkingen met zich mee brengen. Het lijstje van Kahn is interessant genoeg, maar het is nog interessanter wat er aan ontbreekt, namelijk de vraag naar berichtenonderschepping door de Amerikanen zelf. In 2010 stelde een collega van Kahn, Stephen Budiansky, die in hetzelfde Centrum voor Cryptologiegeschiedenis door de NSA voor een lezing was uitgenodigd, die vraag wel. Als auteur van een boek over Amerikaanse-Britse samenwerking op dit gebied tijdens de tweede wereldoorlog, maakte Budiansky intensief gebruik van bronnen die in de loop van de jaren negentig van de vorige eeuw door de NSA werden vrijgegeven.

Voor de Koude Oorlog ontbreken dergelijke bronnen echter. Ten overstaan van een publiek van NSA-functionarissen stelde Budiansky, dat dit een adequate historische beeldvorming van de Koude Oorlog in de weg staat en dat dit een publieke evaluatie van

het functioneren van de inlichtingendiensten in feite verhindert.

Nederland

In Nederland is de situatie niet veel beter. Hoewel er sinds 2003 in *Intelligence & National Security* en *Cryptologia* verschillende artikelen zijn gepubliceerd over het Nederlandse cryptobedrijf voor de Tweede Wereldoorlog, blijven er over de situatie na de Tweede Wereldoorlog nog genoeg vragen over. Een voorbeeld. In het in 1998 verschenen *Villa Maarheeze* hebben Cees Wiebes en Bob de Graaff aandacht gevraagd voor het feit, dat de Amerikanen tot 1973 al het berichtenverkeer tussen het

Kolonel Verkuyl, hoofd van MARID VI.

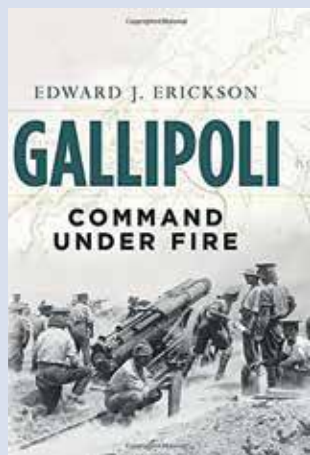
Ministerie van Buitenlandse Zaken en de Nederlandse ambassade in Washington meelazen. In een meer recente publicatie in *Intelligence & National Security* uit 2008 over 'Operatie Piet', toont Wiebes aan, dat de Nederlandse autoriteiten hiervan op de hoogte waren, dankzij de uitstekende contacten die het hoofd van MARID VI, kolonel Verkuyl, onderhield met een medewerker van de NSA, Joseph Petersen, die later veroordeeld is wegens spionage voor Nederland.

Het blijft een groot raadsel waarom deze informatie afkomstig van Petersen niet heeft geleid tot een verbetering van door Buitenlandse Zaken gebruikte geheimschriften en communicatieprotocollen. Kolonel Verkuyl was behalve hoofd van MARID VI ook nog hoofd van het Code Coördinatie Bureau en kon in die hoedanigheid toezicht uitoefenen op het cryptobedrijf van Buitenlandse Zaken. Nader onderzoek in de archieven van MARID VI, het CCB en Buitenlandse Zaken kunnen hierover nader inzicht verschaffen.

dr. K. de Leeuw is lid van de Netherlands Intelligence Studies Association en wetenschappelijk onderzoeker naar en publicist over de geschiedenis van de ontwikkeling van code-apparatuur en systemen.

Literatuur

- David Kahn: 'How I Discovered World War II's Greatest Spy and Other Stories of Intelligence and Code', CRC Press Boca Raton, London, New York 2014; 'Seizing the Enigma. The Race to break German U-boat codes, 1939-1943', Houghton Mifflin Company, Boston 1991; 'The Codebreakers. The story of secret writing', Macmillan Publishing Company, New York 1967.
- Stephen Budiansky: 'What is the Use of Cryptologic History', in *Intelligence and National Security*, XXV (2010), p. 767-777.
- Bob de Graaf en Cees Wiebes: 'Villa Maarheeze. De geschiedenis van de inlichtingendienst buitenland', Sdu Uitgevers Den Haag, 1998.
- Karl de Leeuw, 'The Dutch Invention of the Rotor Machine, 1915-1923, in *Cryptologia*, XXVII (2003), 73-94; 'The Institution of Modern Cryptology in the Netherlands and the Netherlands East Indies, 1914-1935', in *Intelligence and National Security*, XXX (2015), 26-46; 'J.W.F. Nuboer and the Reintroduction of Machine Cryptography by the Royal Netherlands Navy, 1915-1940', in *Cryptologia*, XXXIX (2015), 157-172.
- Cees Wiebes, 'Operatie 'Piet'. The Joseph Sidney Petersen Jr. Spy Case, a Dutch 'Mole', Inside the National Security Agency', in *Intelligence and National Security* XXIII (2008), 488-535.

Gallipoli, Command under fire

Auteur : Edward J. Erickson
Uitgever : Osprey Publishing, Oxford 2015
Omvang : 288 blz.
Prijs : € 27,99
ISBN : 9781472806697

Honderd jaar geleden bij de Dardanellen, de zeestraat in de Middellandse Zee die Europa en Azië scheidt, vond de slag bij Gallipoli plaats. Een gezamenlijke Britse en Franse strijdmacht probeerde via deze zeestraat een doorbraak te forceren om de Ottomaanse hoofdstad Constantinopel – het huidige Turkse Istanbul – te veroveren en zodoende een zeeroute naar Rusland te openen. De geallieerde leiders vreesden dat de Russen vroegtijdig uit de oorlog tegen Duitsland zouden stappen. Op dat moment was het Ottomaanse Rijk een bondgenoot van de Duitsers. De operatie moest gelijktijdig de Russen in de oorlog houden en de Turken tot overgave dwingen. Het lukte de geallieerden echter niet om in tien maanden harde strijd op zee en op land de Dardanellen te forceren. De operatie mislukte.

Deze spectaculaire geallieerde mislukking heeft altijd tot de verbeelding gesproken van velen en een diepe indruk achtergelaten in de landen die erbij betrokken waren. Voor de Australiërs en Nieuw Zeelanders is de eerste dag van de veldtocht op land, 25 april, nog steeds de belangrijkste dag om oorlogsslachtoffers te herdenken. De bijdrage van beide landen ter grootte van een zelfstandig legerkorps, het *Australian and New Zealand Army Corps* (ANZAC) vergrootte het nationale bewustzijn en de saamhorigheid en de term ANZAC is dan ook voor altijd aan 25 april verbonden, *ANZAC day*. In Groot-Brittannië kwam de coalitie door de nederlaag in grote problemen en de toenmalig minister van Marine, Winston Churchill, nam zijn verantwoordelijkheid en legde zijn functie neer. Het grote aantal Ierse slachtoffers dat vocht in het Britse leger was een gevoelig punt in de oplopende spanning tussen Ieren en Engelsen in de aanloop naar de Ierse Onafhankelijkheidsoorlog van 1919.

In Turkije daarentegen wordt de overwinning gezien als de grootste van de Eerste Wereldoorlog en de slag bij Çanakkale, zoals de slag daar heet, wordt gezien als een

hoogtepunt in de nationale geschiedenis en de basis voor de Turkse Onafhankelijkheidsoorlog. Mustafa Kemal, die later de naam Atatürk – Vader der Turken – kreeg, was een succesvolle divisiecommandant in de veldslag. De militaire operaties op en bij het schiereiland van Gallipoli trokken direct de aandacht van militaire analisten. Enkele Britse en Franse slagschepen werden eenvoudig tot zinken gebracht door goedkope zeemijnen. Deze blamage voor beide marines overschaduwde de heldhaftige successen van de onderzeedienst van beide landen. Maar Gallipoli is toch vooral bekend om zijn amfibische operaties. In de tien maanden strijd zijn de klassieke vier doctrinaire typen van amfibische operaties uitgevoerd. Gallipoli was dan ook een grote inspiratiebron voor de landen die tussen de beide wereldoorlogen een amfibische doctrine ontwikkelden, zoals Groot-Brittannië, de Verenigde Staten en in mindere mate Japan.

Het lijkt dus vanzelfsprekend dat 100 jaar na dato er extra aandacht is voor de slag bij Gallipoli. Zo leverde de officiële krant van de Royal Navy, *Navy News*, in april van dit jaar een extra bijdrage over het maritieme deel van de slag in de editie van die maand. Uiteraard verschenen er ook nieuwe boeken. Een snelle telling (maar geen volledige) op het internet van Engelse uitgaven brengt de teller op tenminste 15, heruitgaven niet meegerekend. Een van de boeken is de studie van Edward J. Erickson, *Gallipoli. Command under Fire*. Erickson is professor militaire geschiedenis bij het *Command and Staff College* van de *Marine Corps University* in Quantico. Hij richt zijn studie op de bevelvoering van beide operationele commandanten. Aan geallieerde zijde is dat de Brit Hamilton en aan Duits-Turkse zijde de Duitser Von Liman Sanders. Door zich te richten op het operationele niveau is Erickson trouw aan het curriculum van de *Command and Staff College* en andere Amerikaanse stafscholen waar *operational warfare* standaard op het lesprogramma staat.

Erickson besteedt in zijn inleiding ruime aandacht aan de historiografie van de slag en onderscheidt daarin vier generaties van geschiedschrijving. De eerste generatie richtte zich vooral op de mogelijkheden die de Britten gehad zouden hebben om de operatie succesvol af te sluiten. Deze generatie was vooral actief tussen beide wereldoorlogen. In de jaren '50 van de vorige eeuw verschoof de aandacht naar het leiderschap van de gehele operatie en vooral wie schuld had aan de nederlaag. De derde generatie richtte zich vervolgens op de menselijke ervaringen en bestudeerde vele persoonlijke herinneringen om naar aanleiding hiervan eerdere stellingen van eerste en tweede generatie historici in twijfel te trekken. De laatste generatie, ontstaan in deze eeuw, betreft veel nieuwe Turkse bronnen bij de studie naar de slag. In voorgaande generaties was er amper aandacht voor de strijd van de Turken en werd veelal de suggestie gewekt dat het succes louter aan het Duitse leiderschap toe te schrijven was. Erickson rekent zichzelf tot deze vierde generatie. Logisch, aangezien al zijn eerdere publicaties gaan over het Ottomaanse leger in de Eerste Wereldoorlog.

In de eerste hoofdstukken beschrijft Erickson de strategische achtergrond, de *campaign plans* van beide zijde;

de organisatie en instituties van betrokken krijgsmachten. Zijn analyse van het *operational command* begint bij de poging van de Britse en Franse marine om de doorgang van de Dardanellen met geweld te forceren. Hoewel Hamilton bij deze *'navy only'* optie van 19 februari 1915 nog niet betrokken is vormt het wel het begin voor Von Liman Sanders. De kustverdediging onder zijn bevel moet de vlootbewegingen en de daarbij behorende amfibische raids afslaan. Nadat de doorbraak van de vloot mislukt besluiten de geallieerden om met een amfibische aanval het schiereiland bij Gallipoli met landstrijdkrachten te bezetten en zodoende een zijde van de Dardanellen te domineren. Op 25 april 1915 vindt een grootschalige landing plaats. Om de Turken en Duitsers op het verkeerde been te zetten voeren de Fransen een amfibische demonstratie uit. Op de meeste stranden lukt de landing, maar terreinwinst wordt amper geboekt. In de maanden die volgen probeert Hamilton alsnog de hoger gelegen delen van het schiereiland te bezetten zonder enig noemenswaardig resultaat. Om alsnog een doorbraak op land te forceren voeren nieuwe eenheden op 6 augustus van dat jaar een tweede grootschalige amfibische aanval uit. Het tweede resultaat lijkt erg op het eerste; hoewel de landing lukt is ook deze strijdmacht niet in staat om vanuit het brughoofd uit te breken. De geallieerden zien in dat de gehele operatie uitloopt op een mislukking en besluiten de eenheden terug te trekken. Ironisch genoeg is deze amfibische terugtocht, waarvan de laatste op 8 januari 1916 wordt uitgevoerd, een succes. De Duitsers en Turken zijn verrast en vrijwel al het personeel en materieel van de geallieerden komt terug. Hamilton is dan echter al lang uit zijn functie ontheven, het succes van de terugtocht wordt niet gevierd.

Er zijn diverse oorzaken voor het Britse falen. De Britse inlichtingen, zowel strategisch als tactisch, waren zeer slecht. De strategische inlichtingen van de Duitsers en de Turken waren niet veel beter, maar op tactisch niveau waren er wel successen. Wat Hamilton vooral verweten kan

worden is zijn manier van commandovoeren. De verzameling Britse generaals in die tijd was vooral een *old boys*-netwerk zonder gemeenschappelijke doctrine of training. Hamilton had zijn stijl van leidinggeven hierop aangepast, wat resulteerde in een systeem van *executive command*. In dit systeem kwam alle verantwoordelijkheid (en meestal ook de middelen) bij één sub-commandant te liggen, die daarentegen niet de volledige autoriteit bij kreeg. De verantwoordelijkheid van een legerkorps operatie lag dikwijls bij één divisiestaf of zelfs brigadestaf. Hiermee kregen zij te veel op het bordje, daarnaast ontnam Hamilton zichzelf de mogelijkheid om effectief in te grijpen in het gevecht. De bevelvoering aan Duits-Turkse zijde onder leiding van Von Liman Sanders verliep beter, ondanks het feit dat alle orders in twee talen verspreid moesten worden. Men had een gezamenlijke doctrine, vertaald uit het Duits en Von Liman Sanders schroomde niet disfunctionerende of over-

'Er zijn diverse oorzaken voor het Britse falen'

vermoeide sub-commandanten tijdig te vervangen. In de analyse van de Turkse zijde ligt dan ook de kracht van het boek van Erickson. Hij gebruikt zeer veel Turkse bronnen en kan zodoende beide partijen goed met elkaar vergelijken. Zijn analyses zijn onderbouwd en hij verwoordt het keurig zonder populair te worden. Opvallend is wel dat Erickson weinig aandacht besteedt aan de complexiteit van de commandovoering tijdens een amfibische operatie, dit moet immers invloed gehad hebben op Hamilton en zijn staf. Dat Erickson hier als hoogleraar aan de Marine Corps University amper aandacht aan besteedt mag opmerkelijk genoemd worden. Desondanks is de studie het lezen meer dan de moeite waard. Tussen al die boeken die in 100 jaar over de slag geschreven zijn is *Gallipoli. Command under Fire* zeker een aanvulling.

LTKOLMARN S.R.A.J. de Wit

ADVERTENTIE

column

In het mediageweld rond de vluchtelingen crisis gaan soms andere boodschappen verloren. In de aanpak van de crisis wordt het vluchtelingenprobleem vooral als een naderend gevaar gepresenteerd, een probleem van Europa. Als het geen moreel probleem was, dan toch een Schengenprobleem, een absorptieprobleem, en voor sommige helemaal geen probleem: allemaal terug naar eigen land.

Eerst bleven de tv-camera's hangen bij die spoorlijn in dat stoppelige grensgebied tussen Griekenland en Macedonië. Daarna schoof het naar de rollen prikkeldraad aan de Hongaarse grens met Servië. Van de chaos op het station in Boedapest rolde het vluchtelingenprobleem door naar de Beierse grensovergangen met Oostenrijk, en sijpelden de misère door naar Ter Apel. Lampedusa en Calais waren alweer bijna vergeten.

Wie zachtjes voorstelde dat de vluchtelingen crisis een oorzaak had die eigenlijk in Syrië, of een andere falende staat moest worden aangepakt, moest voorzichtig zijn. *Safe havens* in Syrië? Dat was militair ingrijpen, hadden we dan na al die mislukte interventies nog niks geleerd? Dus van tafel geveegd, bij voorbaat fout. Dat militair ingrijpen ook kon betekenen dat je de helikopters van Assad in elk geval uit de lucht kon schieten, waarmee hij dagelijks *barrel bombs* op de bewoners van Aleppo gooide, kwam blijkbaar niet in de geest op.

“Lulkoek”, was de reactie van een van de langstzittende volksvertegenwoordigers toen de militaire optie werd geopperd

“Lulkoek”, was de reactie van een van de langstzittende volksvertegenwoordigers toen de militaire optie werd geopperd. Dat militair ingrijpen ook zou kunnen betekenen dat je op zoek ging naar de opslagplaatsen van Assad en IS waar chloorgas of restanten mosterdgas lagen, was blijkbaar ook geen goede ingeving. Dat het afdwingen van een *no fly zone* langs de grens met Jordanië misschien een veilige strook aan Syrische burgers (er zijn er acht miljoen op de vlucht binnen het land zelf) zou kunnen bieden is kennelijk ook een naïef idee. (Militair gezien zou het volgens iemand als Michael O'Hanlon / Brookings vanaf een vliegkampschip in de Middellandse Zee vrij gemakkelijk kunnen).

Het lichaampje van Alan Kurdya aan de vloedlijn bij een vakantieoord in de Egeïsche Zee deed golven Europese smart ontwaken en dat contrasteerde met de harde waarheid dat we onze plicht niet alleen bij Bodrum maar in landen als Syrië zelf verzaakten. Dat we niet alleen onze veiligheid aan de grens van Europa, maar hun veiligheid in eigen land moeten verzekeren. De kansloze vluchteling moet gered worden, maar oneindig meer kanslozen rond de Middellandse Zee hebben bescherming nodig. Begin september waarschuwde UNICEF dat er door de oorlog bijna 3 miljoen Syrische kinderen geen onderwijs meer volgen. In de vluchtelingenkampen van Turkije, Libanon en Jordanië zit een generatie van 700.000 Syrische kinderen verstoken van onderwijs. Meer dan 9.000 scholen in Syrië, Irak, Jemen en Libië zijn verwoest of dienen als schuilplaats voor burgers of als ruïnes waarin strijders zich verschansen.

In de gehele regio gaan door oorlog bijna 14 miljoen kinderen niet meer naar school. Wat zal er met deze onderwijsloze cohorten over twintig jaar gebeuren, en wat zal er met de landen aan de andere kant van 'onze' Middellandse Zee gebeuren waarin zij opgroeien? Als we er niet in slagen om de pathologische cyclus van fragiliteit, die geweld, misdaad, corruptie, kansarmoede, ziekte en nu ook onderwijsloosheid te doorbreken, krijgen we pas echt te maken met naderend gevaar.

Prof. dr. J. (Ko) Colijn is defensiespecialist, directeur van 'Instituut Clingendael', redacteur van Vrij Nederland en hoogleraar aan de Erasmus Universiteit Rotterdam

De Nederlandse onderzeebootbestrijding in de eerste fase van de Koude Oorlog, 1945-1968

Op 12 mei 2015 meldde de NOS dat een Zweedse vredesorganisatie een neonbord met een 'onderwater-homo' erop in de Zweedse wateren had geplaatst. Hierop stond zowel in het Russisch als in het Engels de tekst 'Welkom in Zweden. Gay sinds 1944.'¹ Dat is het jaar dat homoseksualiteit in Zweden werd gelegaliseerd. Deze ludieke actie was bedoeld om onbekende, maar vermoedelijk Russische onderzeeboten af te schrikken, die daar steeds vaker gesignaleerd worden.

Onderzeebootjager Hr. Ms. Drenthe gooit een dieptebom af. (NIMH)

Dat Russische onderzeeboten in Europese wateren varen is echter geen nieuw fenomeen. Onderzeebootbestrijding was tijdens de Koude Oorlog zelfs de voornaamste taak van de Koninklijke Marine en de NAVO-zeestrijdkrachten. In dit artikel wordt gekeken op welke wijze de internationaal maritieme ontwikkelingen in de noordelijke Atlantische Oceaan van invloed waren op de inzet en de bondgenootschappelijke maritieme positie van de KM in de jaren 1945-1968.

Nederland als wereldspeler

Onderzeebootbestrijding kwam voor Nederland vooral in beeld tijdens de Tweede Wereldoorlog. Een groot deel van de Koninklijke Marine evacueerde in die tijd naar Groot-Brittannië om vanuit daar, in samenwerking met de Royal Navy, de strijd tegen de Duitsers voort te zetten. Al direct in mei 1940 stelde de British Admiralty een onbeperkte duikbotenoorlog in. Dit hield in dat alle vijandelijke schepen die in zicht kwamen door een onderzeeboot tot zinken moesten worden gebracht. Duitsland deed hetzelfde. Het aantal U-boten van

de Kriegsmarine nam snel toe en deze kregen een groter bereik, waardoor konvooien op de Atlantische Oceaan aangevallen werden. In deze periode werd het systeem van konvooibescherming als een vorm van onderzeebootbestrijding, dat na de Eerste Wereldoorlog niet meer was gebruikt, opnieuw ingevoerd, en zou later ook tijdens de Koude Oorlog toegepast worden. Tevens werden de SONAR en de ASDIC (Britse versie van de SONAR) uitgevonden en ingezet, en werd er gebruik gemaakt van vliegtuigen voor het opsporen van onderzeeboten. Bovendien werden de dieptebommen steeds doeltreffender.

Na de oorlog, in de periode 1945-1968, vond er op het gebied van onderzeebootbestrijding een snelle en grote technologische vooruitgang plaats. Desondanks veranderden het principe en de uitvoering van deze taak nauwelijks. Door goede samenwerking van de drie dimensies (vliegtuigen in de lucht, schepen aan het wateroppervlak en onderzeeboten onder water) was het mogelijk vijandelijke onderzeeboten op te sporen. Gedurende de eerste twee decennia van de Koude Oorlog

waren er twee soorten onderzeebootbestrijdingstaken: het oefenen van de bescherming van zeelijnen met handels-konvoeien, en de *areal operations*, waarbij de zee werd 'schoongeveegd' van onderzeeboten waardoor amfibische operaties mogelijk werden.² In de praktijk kwam het erop neer dat, wanneer de Sovjet-onderzeeboten werden gevonden, zij gevolgd werden door geallieerde zeestrijdkrachten. Meer konden ze niet doen, aangezien de Rode vloot het vrije recht had de zee te gebruiken in vredetijd. In vergelijking met andere landen van dezelfde omvang voer de Koninklijke Marine na de Tweede Wereldoorlog een heel andere, bijzondere koers binnen de NAVO.³ Nederland zag zichzelf na 1945 nog altijd als een vooraanstaande zeevarende en handeldrijvende natie, aangezien het nog wereldwijd koloniën bezat. Daarnaast had Nederland nog altijd een van de grootste koopvaardijvlooten ter wereld. In Londen werd er tijdens de oorlog daarom al een nieuw vlootplan opgesteld, waarin

‘Nederland zag zichzelf na 1945 nog altijd als een vooraanstaande zeevarende en handeldrijvende natie’

stond dat Nederland na de oorlog een “harmonische vloot” zou moeten krijgen. Dit betekende dat Nederland over flexibele zeestrijdkrachten moest beschikken met diverse rondom vliegkampschepen opgebouwde smaldelen, onderzeeboten en marinierseenheden.⁴ In de jaren die daarop volgden verloor Nederland Indonesië, en bleek na de eerdere ervaringen in WOII eens te meer dat ons land zichzelf niet alleen kon beschermen. Het werd duidelijk dat Nederland geen rol meer zou spelen als zelfstandige wereldspeler, alsook dat deelname aan een alliantie noodzakelijk was. Nederland werd daarom direct bij de oprichting ervan een bondgenoot binnen de in 1948 opgerichte Westerse Unie (een Europese organisatie voor militaire samenwerking), en vervolgens de NAVO (1949). Deze organisaties werden opgericht omdat de grenzen van het communistische oosten steeds verder leken op te schuiven, zoals duidelijk werd tijdens een staatsgreep in Tsjecho-Slowakije, in februari 1948. Hoewel Nederland haar maritieme wereldpositie (als handelsnatie en vooral als koloniale macht) grotendeels verloren had, bleven de meeste politieke partijen voorstander van een inmiddels aangepast maar nog altijd omvangrijk vlootplan met één vliegkampschip en twee smaldelen. Het zou in hun ogen ondenkbaar zijn als Nederland haar rol ter zee volledig zou kwijt raken. Bovendien wilde het op de oceanen actief blijven vanwege het grote commerciële belang en de verplichtingen overzee; in de West en in Nieuw-Guinea. Het vlootplan strookte echter niet met die van overige NAVO-landen. Met name de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk hadden bezwaren. Zij vonden dat Nederland zich vooral moest richten op de land- en luchtmacht, aangezien de dreiging vanuit het oosten over land kwam. Voor de onderzeebootbestrijding hadden ze de hulp van Nederland niet nodig, Washington

en Londen vonden dat ze dat zelf wel aankonden.⁵ Ondanks dit duidelijke standpunt van de belangrijkste NAVO-bondgenoten, vond er al vrij snel, rond 1950, een ommekeer plaats. Er kwam een compromis tussen Nederland en de Standing Group van de NAVO (ingesteld om de militaire opbouw van lidstaten zo veel mogelijk op elkaar af te stemmen). De verdediging van het West-Europese grondgebied bleef de primaire taak van de continentale Europese lidstaten en de bescherming van de communicatielijnen op de Atlantische Oceaan kwam op de tweede plaats. Daarentegen meende de Standing Group dat de afslanking van de Koninklijke Marine zinloos was, omdat dit toch niet zou leiden tot een versterking van andere krijgsmacht delen. Nederland mocht haar maritieme plannen dus voortzetten van de NAVO, hoewel de hoofdtaak van de marine na 1950 toch vooral binnen de NAVO zou komen te liggen.⁶ Dankzij dit compromis wist de Koninklijke Marine al snel, omstreeks 1960, uit te groeien tot een van de grotere marines binnen het SACLANT-bevelsgebied. Maar wat waren nu de factoren die ertoe hebben bijgedragen dat Nederland aan het begin van de Koude Oorlog zo'n compromis wist te sluiten en een sterke maritieme positie waar mocht maken?

Onderzeebootbestrijding en de NAVO

Na de Tweede Wereldoorlog zochten de Westerse landen meer toenadering tot elkaar vanwege de toenemende zichtbare dreiging vanuit de Sovjet-Unie. Collectieve zelfverdediging werd noodzakelijk geacht en daarvoor werden de Westerse Unie (een Europees samenwerkingsverband) en vervolgens het Noord-Atlantisch pact (de NAVO) (waarin ook de VS en Canada zich bij de Europese samenwerking aansloten) opgericht.⁷ De militaire doelstelling van de NAVO werd de opbouw van een geïntegreerde defensieve krijgsmacht onder centraal bevel, die in staat was iedere mogelijke aanval in het Noord-Atlantische gebied af te schrikken, om zo de wereldvrede te kunnen handhaven. Daarvoor moesten de verschillende krijgsmachten van de deelnemende landen ook in vredetijd een deel van hun eenheden ter beschikking stellen van de NAVO-bevelhebbers in Europa. Er werden verschillende van deze commandanten aangesteld: de bevelhebber in Europa (SACEUR), op de Atlantische Oceaan (SACLANT) en de bevelhebbers van de zee- en luchstrijdkrachten in het gebied rondom het Kanaal en de Noordzee (CINCHAN respectievelijk CINCMARCHAN).⁸ Laatstgenoemde werd opgericht, omdat er geen overeenstemming bereikt kon worden over de organisatie van de maritieme bevelsgebieden. Het grote havengebied van Europa bevond zich in de landen rondom het Kanaal en de Noordzee. Deze regio was van groot belang voor de aanvoer van goederen voor de land- en luchtmacht in Europa, maar ook voor de onderzeebootbestrijding. De betrokken landen wilden dan ook graag een aparte bevelsstructuur hebben. Uiteindelijk werden hiervoor CINCHAN en CINCMARCHAN opgericht, waarbij de omliggende lidstaten, waaronder Nederland, de zeggenschap behielden. Deze landen hadden hierdoor ook meer invloed op de bescherming van dit zeegebied tegen vijandelijke onderzeeboten.⁹ De noodzaak voor de

Onderzeebootjager Hr. Ms. Amsterdam met daarachter een 2e jager tijdens een reis van smaldeel V naar de VS. Foto uit 1959. (NIMH)

onderzeebootbestrijding werd evenwel pas rond 1950 echt duidelijk: de Sovjet-Unie beschikte voortaan over haar eigen nucleaire wapens, en begon in navolging van de Verenigde Staten, een nucleair aangedreven onderzeeboot te ontwikkelen. De Korea Oorlog bewees dat de dreiging vanuit het Oosten definitief wereldwijd was. Tevens werkten de Sovjets aan een groot bouwprogramma voor de onderzeebootvloot, waardoor de verdediging van de communicatie- en aanvoerlijnen tussen Amerika en West-Europa uiterst belangrijk werd.¹⁰ Als gevolg hiervan ging de NAVO zich voornamelijk concentreren rondom de GIUK-gap (Greenland – Iceland – United Kingdom gap), omdat dit het gebied was waar de Rode vloot doorheen moest varen, wilde zij de Atlantische Oceaan bereiken. Het hele gebied werd 24 uur per dag in de gaten gehouden.

Drie ontwikkelingen in de NAVO droegen bij aan de goede positie van de Koninklijke Marine. 1) De Nederlanders wisten door de toenemende dreiging van de Sovjets een belangrijke positie te verwerven binnen de internationale oefeningen die in NAVO-verband werden uitgevoerd, zoals Verity (1949), Activity (1950), Castanets (1951) en Mainbrace (1952). De reden was dat ze toch al een relatief grote vloot hadden, en een grotere slagkracht-capaciteit van de NAVO voortdurend noodzakelijk werd geacht. 2) De besprekingen over het bevel op de Atlantische Oceaan, het Kanaal en de Noordzee lieten zien dat de bevoorrechte positie van de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk lang niet altijd vanzelfsprekend was. 3) De strategie die de NAVO hanteerde verouderde snel: het Westen had niet meer het monopolie over de nucleaire vergeldingswapens in handen, waardoor de waarde van conventionele wapens op zee door de NAVO steeds hoger werd geacht. Met de inzet van deze wapens minimaliseerde de kans dat de Sovjet-Unie zelf zou terugslaan met nucleaire wapens.

De Koninklijke Marine en haar ambities

De Nederlandse bijdrage aan de geallieerden op zee tijdens de Tweede Wereldoorlog heeft hoogstwaarschijnlijk een kleine rol gespeeld bij het bepalen van haar positie in het Westen, kort na 1945. Dit is op te maken uit het feit dat het mede de Britten waren, die voor Nederland vooral een taak bij de land- en luchtmacht zagen weggelegd. Zij verwachtten namelijk

dat de grootste dreiging van het oosten over land kwam. Dit heeft er echter wel toe bijgedragen dat Nederland de onderzeebootbestrijdingstaak en haar vloot in het algemeen veel sneller ontwikkelde in vergelijking met andere landen. De motivatie voor de pogingen zichzelf op de kaart te zetten binnen de NAVO was dus niet zozeer de onderzeebootbestrijding zelf, maar juist om met de opbouw van een prestigieuze vloot haar eerder genoemde maritieme positie te benadrukken.¹¹ Omdat de onderzeebootbestrijding binnen het Noord-Atlantisch pact de voornaamste taak van de Koninklijke Marine moest blijven, ging Nederland zich al vrij spoedig vooral richten op materieel voor de onderzeebootbestrijdingstaak, zodat het alsnog de vlootplannen kon waarmaken. Nederland beschikte, mede dankzij de plannen die in de oorlog al waren gemaakt, veel sneller over nieuwe middelen voor de onderzeebootbestrijdingstaak dan sommige andere (grote) landen als Groot-Brittannië. Zo werden er al direct in 1946 een vliegdekschip en een vaartuig voor de onderzeebootbestrijdingsschool in dienst genomen, en waren in 1951 al de eerste nieuwe, zelfontwikkelde onderzeebootjagers op stapel gezet:

‘Op de markt (Western Union) was niets te koop dan dezelfde apparaten, die wij reeds kenden en gebruikten. Betere detectie-apparaten en wapens werden achter gesloten deuren ontwikkeld en zouden pas veel later voor de andere marines beschikbaar komen. Het was of afwachten, en dus niets hebben, of zelf doen, waarbij tegelijkertijd de Nederlandse industrie een kansje gegeven kon worden. De Koninklijke Marine besloot zelf te handelen en het werk werd voornamelijk het werk van een zeer kleine groep Marine-officieren en ingenieurs van een paar firma's. Deze inspanningen hebben tot resultaat gehad dat vrijwel geheel door de Nederlandse industrie gebouwde installaties, bestaande uit detectieapparaten, vuurleiding en OB-wapens, de nieuwe onderzeebootjagers een plaats deden innemen in de linie der moderne onderzeebootbestrijdingsschepen.’¹²

Ondertussen moesten de Britten, Canadezen en Amerikanen nog tot (ver) na 1955 wachten op nieuwe schepen die aan de door de NAVO opgestelde *forces*

requirements voldeden. Dit maakte de inzet van de Nederlandse zeestrijdkrachten vrijwel meteen van groot belang voor de NAVO, want met de opkomst van de Sovjet-onderzeebootvloot waren er vrijwel altijd tekorten voor de onderzeebootbestrijdingstaak.¹³ Daar kon het nieuwe Nederlandse materiaal goed bij gebruikt worden. Daarnaast werkte de marine samen met technische instituten als TNO en MARIN voor verdere ontwikkelingen op bijvoorbeeld het gebied van sonar en de drie cilinderonderzeeboot.¹⁴ Bovendien stimuleerde dit de Nederlandse scheepsbouwindustrie. Hoewel de snelle technologische ontwikkeling ook een grote kostenpost was, terwijl de politiek juist streefde naar

‘Ondanks de (internationale) kritiek werd men het in het parlement al snel eens: de marine moest haar sterkte behouden in lijn met de vlootplannen’

kostenbesparingen, lukte het de KM de kosten in de hand te houden en ook kwalitatief een belangrijke bijdrage te leveren aan de onderzeebootbestrijding. Op deze manier viel de Koninklijke Marine op binnen de NAVO en kon ze op hoog niveau blijven samenwerken met de grote landen als de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk. Vanaf eind jaren zestig beschouwden deze grote landen het kleine Nederland als een volwaardige partner.

Hr. Ms. Zeeleeuw met op de achtergrond een jager van de hollandklasse. Foto uit 1966. (NIMH)

Politiek en media: invloeden vanuit de maatschappij

In de eerste jaren direct na de Tweede Wereldoorlog werden er vanuit de politiek veel vraagtekens gezet bij de rol van de marine. Hoewel veel politici meenden dat de dreiging voornamelijk vanuit het oosten kwam, waren er binnen de Eerste en Tweede Kamer genoeg voorstanders van plannen om ook na de oorlog een rol op de oceanen te gaan spelen, zoals Nederland voorheen ook had gedaan. Er werd dan ook regelmatig over gediscussieerd hoe het in de toekomst verder moest. Ondanks de (internationale) kritiek werd men het in het parlement al snel eens: de marine moest haar sterkte behouden in lijn met de vlootplannen, want de bescherming van de koopvaardijvloot en het landsbelang waren het grootste belang voor de KM. Hoewel de internationale kritiek op de grote omvang van de Nederlandse marine een veelbesproken onderwerp bleef in Den Haag, en er daardoor zeker ook vraagtekens bij de exacte invulling van de plannen werden gezet, waren de meeste Kamerleden wel eensgezind over de toekomst van de marine. Er was veel steun voor het prestigieuze vlootplan.¹⁵ Daarbij werd tot aan begin jaren vijftig vooral de nadruk gelegd op de taak van de bescherming van de maritieme economie. Hierin is een omslagpunt te zien. Vanaf halverwege de jaren vijftig kwam er steeds druk vanuit de andere NAVO-landen voor extra inzet en aanschaf van materieel vanuit Nederland,

omdat de NAVO kampte met groeiende tekorten. Waar de Nederlanders voorheen als voornaamste taak van de marine de bescherming van de voor de economie vitale zeelijnen zagen, kwam de nadruk vervolgens steeds meer op de onderzeebootbestrijding te liggen. Dit had er onder andere ook mee te maken dat Nederland na de Koreaoorlog ook de dreiging van de Sovjets over zee begon te merken. Met het verlies van Nederlands Nieuw-Guinea werd de onderzeebootbestrijding door de politiek zelfs als de hoofdtaak van de Koninklijke Marine beschouwd en zou voor die missie het meeste geld beschikbaar gesteld worden in de begrotingen voor de marine.

Nadat duidelijk was geworden dat Nederland op zee geen wereldspeler meer was, kon de politiek de sterke vloot rechtvaardigen door te verwijzen naar de onderzeebootbestrijding, en bleef het belang van de vloot ongewijzigd. Ook de media droegen bij aan maatschappelijk draagvlak voor de onderzeebootbestrijding. In de vakbladen verschenen er regelmatig artikelen over dit onderwerp, waarbij voortdurend werd gezocht naar de rechtvaardiging van de Nederlandse inzet. De dagbladen deden regelmatig verslag van de aanschaf en ontwikkeling van nieuw materieel. Een aantal kranten, waaronder *de Telegraaf* en *de Tijd*, toonden veelvuldig belangstelling voor de ontwikkeling binnen de marine en de toenemende dreiging vanuit de Sovjet-Unie.¹⁶ De zeestrijdkrachten maakten bewust gebruik van deze informatievoorziening aan het grote publiek, bijvoorbeeld door het organiseren van open dagen, om de publieke opinie en de politiek voor haar belangen te winnen. Hierdoor werd steun vanuit de maatschappij verkregen, wat waarschijnlijk op haar beurt een bijdrage heeft geleverd aan het belang van de Koninklijke Marine binnen de NAVO.

Conclusie

De onderzeebootbestrijding aan het begin van de Koude Oorlog is een goed voorbeeld van het Nederlandse defensiebeleid ten aanzien van de NAVO en de Koude Oorlog. De veiligheid van Nederland, en daarmee de bijdrage binnen deze verdragsorganisatie, was van groot belang voor deelname binnen de alliantie. In de uitwerking hiervan speelden niet alleen de wederopbouw en de vooroorlogse opvattingen van Nederland als belangrijke zeemacht een rol, maar ook de snelle technologische ontwikkelingen die in Nederland plaatsvonden ten behoeve van de marine, eind jaren zestig. De ‘integratie’ van de Koninklijke Marine binnen de NAVO verliep aanvankelijk moeizaam. Pas in de loop van de jaren vijftig werd zij volledig geaccepteerd door de andere (grote) landen van de NAVO en dan vooral de US Navy en als een gelijke medespeler gezien. Door de niet-aflatende aandacht van zowel de politiek als de publieke opinie (gevoed door publicaties in diverse media) maar vooral door in te spelen op internationale ontwikkelingen als het toenemend belang van onderzeebootbestrijdingscapaciteit en bondgenootschappelijke fricties over multinationale

bevelsgebieden lukte het een relatief kleine speler als Nederland toch om de Koninklijke Marine uiteindelijk een belangrijke rol binnen de NAVO te laten spelen. Uit deze geschiedenis blijkt dat ook een klein land, als het zich er echt voor in wil zetten, een belangrijke rol kan spelen op het wereldtoneel. Het is wel belangrijk dat dan niet alleen de politiek, maar ook de bevolking hier achter staat.

Antoinette Hofman MA is historica en werkzaam bij het Nederlands Instituut voor Militaire Historie, NIMH. Tijdens haar stage aan het NIMH heeft ze onderzoek gedaan naar onderzeebootbestrijding aan het begin van de Koude Oorlog. Dit artikel is een bewerking van haar scriptie, ter afronding van de master militaire geschiedenis.

Noten

- 1 Zie: <http://nos.nl/artikel/2035327-onderwater-homo-moet-russische-duikboten-verjagen.html>, geraadpleegd op 04-09-2015.
- 2 J. G. Cox, ‘De bescherming tegen en de bestrijding van vijandelijke onderzeeboten’, *Tactische cursus Koninklijke Marine* (NIMH, collectie J. F. van Dulm, nog in bewerking).
- 3 Duco Hellema, *De Karel Doorman naar Nieuw-Guinea, Nederlands machtsvertoon in de Oost* (Amsterdam 2005).
- 4 Ibidem, 60.
- 5 Ibidem, 64-66.
- 6 Ibidem, 66-67.
- 7 A. H. J. van der Schatte Olivier, ‘Korte geschiedenis van het Noord Atlantisch Verdrag’, *Marineblad* (1953) 270.
- 8 R. J. Hordijk, ‘De Navo aan het einde van haar eerste decade, 4 april 1949 – 4 april 1959’, *Marineblad* (1959) 396.
- 9 Ibidem, 281.
- 10 Owen R. Cote Jr., *The Third Battle: Innovation in the U.S. Navy’s Silent Cold War Struggle with Soviet Submarines* (z.n., 2000) zie: <http://www.navy.mil/navydata/cno/n87/history/cold-war-asw.html>, geraadpleegd op 27-02-2015.
- 11 Hellema, *De Karel Doorman naar Nieuw-Guinea*.
- 12 E. J. Gallas, ‘onderzeebootbestrijding’, *Marineblad* (1956) 1238.
- 13 P. R. B. De Geus, ‘De Koninklijke Marine in de NATO’, *Marineblad* (1964) 576.
- 14 Interview met KTZ b.d. J. F. H. Loos (12 februari 2015, Renkum).
- 15 Van Voorst tot Voorst, *Handelingen Eerste Kamer 1948-1949* (11 mei 1949) 18.
- 16 ‘Aan de spits! Kon. Marine bouwt aan 12 onderzeebootjagers’, *de Telegraaf* (17-02-1951) 4; ‘De aanwinsten van de M.L.D.’, *De Tijd: Godsdiensig-staatkundig dagblad* (18-01-1954) 2; ‘Oefening in het kanaal’, *Het Nieuwsblad voor Sumatra* (27-10-1951) 3; ‘Marine-manoeuvres in het belang van de vrede, maar toch rechtstreeks gericht op oorlogspraktijk!’, *Nieuwsblad van Friesland: Hepkema’s courant* (31-05-1950) 1; ‘Navo-oefening Totem Pole’, *Limburgsch Dagblad* (16-10-1965) 1.

Een oude oorlog leidt tot nieuwe postzegels

Postzegelblok uit 2015 waarop de operaties bij Gallipoli zijn afgebeeld, dit jaar 100 jaar geleden.

1

2

3

De onderscheidingen van de Eerste Wereldoorlog (WOI) liggen nog verder weg van ons maar werden destijds ook met recht en trots op het uniform gedragen. In juli 2014 was het 100 jaar geleden dat WOI ontbrandde. Dit feit is ook door postadministraties d.m.v. postzegeluitgiften herdacht. De afbeeldingen hierop verschillen nogal. Er zijn er bijvoorbeeld die destijds gebruikte posters tonen (Gambia), soldaten of gevechtsscenes (Frankrijk, Gibraltar, Macedonië en Isle of Man), monumenten (Norfolk Island) en de moordaanslag op 28 juni 1914 in Sarajevo (Oostenrijk). Zowel Australië als Nieuw-Zeeland hebben (wederom in 2014) aandacht geschonken aan de operaties door het ANZAC (Australian and New Zealand Army Corps). Binnen het Koninkrijk der Nederlanden heeft alleen Curaçao met postzegels aandacht aan deze oorlog besteed. Op verschillende postzegels zijn onderscheidingen afgebeeld. In dit artikel wordt aan de hand van enkele van deze postzegels hieraan aandacht besteed^{1,2}. Veel van deze onderscheidingen zijn in de vergetelheid geraakt maar zijn onlosmakelijk verbonden met die oorlog die de wereld op haar grondvesten heeft doen schudden en zo'n impact op de wereldgeschiedenis heeft gehad.

Dapperheid

De eerste serie met een onderscheiding er op die uitkwam, komt uit Jersey. Dit betreft een serie van zes zegels met de klaproos als motief³ en op de zegel van

Een kleurrijk onderdeel van ons uniform vormen de 'bintangs' die op verschillende tenues gedragen worden. De meeste onderscheidingen worden door tijdgenoten wel herkend, hoewel de oudere lezer misschien moeite zal hebben het verband tussen moderne missies en bijbehorende medailles nog te volgen.

82 pence komt het Victoria Cross voor. Het Victoria Cross is na de Krim-oorlog in 1856 door Koningin Victoria ingesteld voor persoonlijk dapperheid in het zicht van de vijand. In tegenstelling tot de Militaire Willems-Orde (MWO), die ruim 6.000 maal is toegekend, is het Victoria Cross nog niet eens 1400 maal verleend. Het Victoria Cross is ook 40 jaar jonger, bovendien is de MWO tussen 1815 en 1856 in exorbitant grote aantallen verleend (Waterloo, Belgische Opstand).

Op 25 juli 2014 komt Roemenië met zegels ter herinnering aan WOI. Dit betreft een serie van drie zegels met als titel "In memoriam voor onze nationale helden". Twee zegels geven een afbeelding van monumenten terwijl de eerste zegel van 1 Lei (afb. 1) de eerste klasse van de Orde van Michael de Dappere toont naast de portretten van de toenmalige koning Ferdinand de Eerste en maarschalk Alexandru Averescu⁴. De Orde van Michael de Dappere is op 26 september 1916 ingesteld (vlak nadat Roemenië deel ging nemen aan WOI). De onderscheiding toont een blauw geëmailleerd leliekruis met het monogram van de koning en bestond uit drie graden. Deze orde werd toegekend voor buitengewone dapperheid.

De republiek Servië was het volgende land dat postzegels uitgaf met schilderijen en onderscheidingen op de voorgrond. De serie bestaat uit vier zegels waarvan de 35 en 70 Dinar (afb. 2 en 3) respectievelijk de Herinneringsmedaille aan de Oorlog voor Bevrijding en Eenheid en de derde klasse onderscheiding van de Orde van Karageorge

tonen. Deze herinneringsmedaille is na WOI op 1 december 1920 ingesteld voor een ieder die in de oorlog had gediend inclusief ministers, parlementsleden, leden van de Montenegrijnse krijgsmacht, vrijwilligers, hospitaalpersoneel en leden van buitenlandse militaire missies. De Orde van Karageorge is in 1904 als hoogste erkenning ingesteld voor Verdiensten in oorlog en vrede voor Koning en Vaderland.

De start van WOI

Een maand na de moord in Sarajevo heeft Oostenrijk-Hongarije aan Servië de oorlog verklaard. Deze oorlog groeide uit tot WOI. Hongarije en Zuid-Afrika hebben precies honderd jaar later (28 juli 2014) dit feit met postzegels herdacht. Hongarije heeft dit met een enkele zegel (afb. 4) gedaan, maar dat is ook wel een bijzondere zegel omdat hierop een set aan onderscheidingen is afgebeeld, wat eigenlijk nooit voorkomt. Deze set is niet door een militair gedragen, maar is een 'model opgemaakt' geheel van losse onderscheidingen.⁵

4

5

6

7

Het door Zuid-Afrika uitgegeven blokje bestaat uit zes postzegels. De bovenste vier zegels besteden aandacht aan gebieden waar Zuid-Afrikanen actief zijn geweest. De onderste twee (afb. 5) eren William Faulks die tijdens twee slagen aan Somme in 1916 en 1918 het Victoria Cross en het Military Cross verdiende. Het Military Cross is op 28 november 1914 door Koning George V ingesteld ten behoeve van landmacht officieren voor dapperheid. Voor de marineofficiëren bestond toen al de Distinguished Service Order en voor de luchtmachtofficieren is in 1918 het Distinguished Flying Cross ingesteld. De manschappen moesten het doen met de Military Medal, Distinguished Service Medal en Distinguished Flying Medal. Al deze onderscheidingen zijn min of meer vergelijkbaar met onze Bronzen Leeuw.

Operaties bij Gallipoli

Op 25 april 2015 herdachten zowel Nieuw-Zeeland als Australië de rampzalige operaties bij Gallipoli, die dit jaar

honderd jaar geleden hebben plaatsgevonden. [Elders in dit Marineblad staat een uitgebreide boekbespreking over deze operaties, red.] Op de Nieuw-Zeelandse zegels is geen onderscheiding te zien, maar in de Australische serie bevindt zich een zegel met het Victoria Cross (zie openingsafbeelding).

De operaties bij Gallipoli hebben in Turks Cyprus ook tot een postzegel (afb. 6) met een onderscheiding geleid. Door de Turken wordt deze slag de slag bij Çanakkale (stad tegenover het schiereiland Gallipoli aan de Dardanellen) genoemd. Op deze zegel is de Turkse War Medal te zien. De onderscheiding wordt ook wel de Gallipoli Star of Iron Crescent genoemd. Deze onderscheiding is ingesteld op 1 maart 1915 voor het zich onderscheiden door moedig of beleidvol gedrag. In 2015 heeft Bulgarije zijn vereniging van oorlogsslachtoffers herdacht met een enkele zegel (afb. 7). Op deze zegel staat rechtsboven het kruis van de Militaire Orde voor Dapperheid. Deze hoogste orde van het toenmalige Koninkrijk Bulgarije is in 1880 ingesteld en is in 1944 weer afgeschaft.

Overwinningsmedaille

Op het blok van Curaçao zijn ook weer legio klaprozen te zien en één zegel uit dit blok toont de intergeallieerde Overwinningsmedaille. De geallieerden hadden na de oorlog afgesproken een enkele medaille voor de overwinning in te stellen om het decoreren van elkaars onderdanen te voorkomen. Het is een bronzen medaille met een geveugelde 'Victory' aan de voorkant en hangend aan een lint met tweemaal de kleuren van de regenboog. Op de achterkant is in de eigen taal aangegeven waarvoor deze medaille is toegekend, op de Britse medaille staat "THE GREAT WAR FOR CIVILISATION, 1914-1919". Deze medaille is ingesteld in maart 1919. De landen die zulk een medaille hebben uitgegeven zijn: België, Brazilië, Cuba, Tsjechoslowakije, Frankrijk, Groot-Brittannië, Griekenland, Italië, Japan, Portugal, Roemenië, Thailand, Verenigde Staten en Zuid-Afrika.

Op 8 april 1915 is in Frankrijk het Croix de Guerre ingesteld. Het honderdjarig bestaan van deze onderscheiding is nu weer aanleiding geweest voor een postzegel (afb. 8 op de volgende pagina). Dit is een dapperheidsonderscheiding beneden het niveau voor de Médaille Militaire en komt ongeveer overeen met ons Bronzen Kruis.

Ten slotte is er ook nog een blokje uitgegeven door Zuid-Afrika omdat de militaire luchtvaart daar honderd jaar bestaat. In de afbeelding van dit blok is de '1914-1915 Star' van Groot-Brittannië te zien.

8

Tot slot

Onderscheidingen op postzegels komen niet zo vaak voor. In tegenstelling tot WOII heeft WOI weinig aanleiding gegeven tot postzegeluitgiften om deze oorlog te herdenken. Sedert de jaren '50 van de vorige eeuw zijn er periodiek

herinneringsuitgaven voor WOII geweest maar voor WOI was dat zelden het geval. Nu is daar de laatste anderhalf jaar verandering in gekomen, waardoor ook de onderscheidingen uit die tijd niet vergeten worden.

Tot 2000 was KLTZ b.d. mr. Onno Borgeld actief dienend officier zeedienst. Sedert 1985 verzamelt hij postzegels waarop onderscheidingen zijn afgebeeld. Na zijn leeftijdsontslag is hij zich eveneens gaan verdiepen in de achtergronden van de afgebeelde

onderscheidingen. Tot nu toe heeft hij ongeveer 450 verschillende onderscheidingen op postzegels gevonden.

Noten

- 1 De besproken postzegels die ik in mijn collectie heb, worden afgebeeld.
- 2 Hartmut Gräber heeft mij geïnspireerd met zijn artikel "Orden auf Briefmarken. Erinnerungen an den Beginn des Ersten Weltkrieges 1914". Het artikel is verschenen in "Gesellschaft für Ordenskunde s.V.", nr 97, juni 2015, blz 149, uitgegeven door het Duitse Gesellschaft für Ordenskunde s.V.
- 3 Gebaseerd op het gedicht van John McCrea: "In Flanders fields the poppies blow".
- 4 Maarschalk Alexandru Averescu was de commandant van het Roemeense leger tijdens WOI en later politicus.
- 5 De set bevat achtereenvolgens: het ridderkruis van de Keizerlijke (Oostenrijkse) Leopoldorde (ingesteld 8 januari 1808); het ridderkruis van de Keizerlijke (Oostenrijkse) Orde van de IJzeren Kroon (ingesteld 7 april 1815); het derde klasse kruis van het Militaire Kruis van Verdiensten (ingesteld 22 oktober 1849); de zilveren en bronzen Medailles van Verdiensten (ingesteld respectievelijk 1911 en 1890); het Karel Troepenkruis (ingesteld 12 augustus 1917) en de Medaille voor Krijgsverwondingen (ingesteld 12 augustus 1917).

STICHTING NOTARIS EDUARD S. LANSBERG STUDIEFONDS

Special voor (Oud)Marineofficieren met studerende kinderen

Lenen via het Studievoorschot of de Stichting Notaris Eduard S. Lansberg Studiefonds

Per 1 september 2015 is voor HBO- en WO-studenten de studiefinanciering afgeschaft en vervangen door het studievoorschot (leenstelsel). Het nieuwe stelsel geeft tegen een geringe rente geld voor een studielening, voor collegegeldkrediet en voor een aanvullende beurs bij een ouder inkomen onder de € 40.000. Voor de voorwaarden en bedragen verwijs ik naar de website van DUO: www.duo.nl/particulieren/... Voor het Bestuur van de Stichting Notaris Eduard S. Lansberg Studiefonds waren de veranderingen aanleiding om ook haar voorwaarden en bedragen aan te passen.

De Stichting Notaris Eduard S. Lansberg Studiefonds bestaat sedert 1990 en verstrekt studiebeurzen, in de vorm van **renteloze** voorschotten, aan kinderen van officieren en oud-officieren van de Koninklijke Marine voor wie bij verdere studie financiële hulp van belang is. U kunt hierbij denken aan: beroepsopleidingen en universitaire studies; postdoctorale studie en opleidingen; reis-, studie- en verblijfkosten van in het buitenland genoten (vervolg) studies; afronding van een particuliere opleiding die in het buitenland werd begonnen.

Per 1 augustus 2015 kan een thuis- of uitwonend studierend kind van een (oud-) marineofficier per jaar **rentevrij** in beginsel maximaal € 3.300 lenen. Dit bedrag wordt in principe aan het begin van het studiejaar overgemaakt naar de student. Voor elk volgend studiejaar dient de lening opnieuw te worden aangevraagd. Anders dan bij het studievoorschot leent het SNLF ook geld uit voor speciale fasen in de studie. Studenten die voor een bepaalde fase (buitenlands stage, promotie(-onderzoek), dissertatie o.i.d.) extra geld nodig hebben, kunnen, al dan niet bovenop het bedrag via het studievoorschot, hiervoor ook een renteloze lening van in beginsel maximaal € 3.300 aanvragen.

De terugbetalingperiode bij het SNLF begint één jaar na het beëindigen/afronden van de studie. De duur van de terugbetalingperiode is maximaal 4 maal de periode waarover de lening is

ontvangen. (ergo: 4 jaar geleend = terugbetalen in 16 jaar). Om te voorkomen dat de terugbetaling de jong afgestudeerde in financiële problemen brengt, is gekozen voor een maandelijkse terugbetaling van minimaal € 50 per maand gedurende de eerste helft van de totale terugbetalingperiode. In de tweede helft van de terugbetalingperiode wordt dit bedrag verhoogd tot minimaal € 75. Bij een ononderbroken en/of versnelde terugbetaling wordt aan het einde van de periode 10% van het leenbedrag kwijtgescholden.

Dames en heren marineofficieren, bij het Lansberg Studiefonds kunnen uw studerende kinderen € 3.300 per jaar lenen. Beduidend minder dan bij de overheid, maar hierdoor ontstaat ook een kleinere studieschuld. De SNLF is geen vervanging van het studievoorschot, maar wij hopen dat de mogelijkheden van het Lansberg Studiefonds, als alternatief of als aanvulling op het studievoorschot, meer bekendheid krijgt binnen onze doelgroep van kinderen van (oud) marineofficieren.

Nadere informatie over het Lansberg Studiefonds kunt u vinden op de website van Onderlinge Bijstand, waaraan de Stichting is gelieerd: www.onderlingebijstand.nl. Ook kunt u zich wenden tot de secretaris van het SNLF, KTZA bd Harm-Theo Wage-naar. Adres: Chopinstraat 1 te 3533 EJ Utrecht. E-mail: wagenaarht@hotmail.com

10X

AAN HET WOORD

LTZ2 (LD) KADY MOERENHOUT MSC

Geboortedatum

19 september 1988

Datum in dienst

13 augustus 2013

Opleiding

- HBO Facility Management, NHTV Breda
- WO bachelor Politicologie, Radboud Universiteit Nijmegen
- WO master International Relations, Universiteit van Amsterdam

Huidige functie

Projectofficier Operationele Catering bij BU Logistieke Ondersteuning, een afdeling van Paresto, geplaatst op de Kromhoutkazerne te Utrecht.

Waarom bij de marine

Als beleidsmedewerker in de Tweede Kamer heb ik mij bezig gehouden met defensiebeleid en ben ik op verschillende werkbezoeken geweest. Ik ben destijds enthousiast geraakt over de marine. Daarnaast vind ik dat de marine in de huidige wereldproblematiek het meeste kan betekenen voor Nederland gezien haar economische belangen en de internationale veiligheid. Die uitdaging ga ik graag mee aan!

AMBITIE

Operationele ervaring opdoen, uitgezonden worden en dan het liefst naar het Midden-Oosten, de wereld verkennen en de master Military Strategic Studies volgen.

BEWONDERING

Mensen die met passie en overtuiging doen wat ze zelf willen, een eigen mening hebben en die durven uitdragen en zich niet laten beïnvloeden door hun omgeving.

VOORBEELD

Margaret Thatcher.

ERGERNIS

Onrechtvaardigheid.

BELANGRIJKE ERVARING

Missie Tricolette met Zr. Ms. Karel Doorman tijdens mijn PBI periode. Leuke bemanning, met zijn allen hard gewerkt maar ook veel gelachen.

MOTTO

Carpe Diem.

TOEKOMSTPERSPECTIEF

Na ruime operationele ervaring zou ik graag terug de beleidskant op gaan en uiteindelijk Minister van Defensie willen worden. Ook lijkt het mij leuk om in het buitenland te werken en mijn eigen strandtent te beginnen.

PENSIOEN

Je kan je er heel druk om maken, maar het is toch zoals het is.

FAVORIETE FILM

Schindler's List.

KVMO

Samen staan we sterk!

Agenda KVMO 2015

Werkbezoeken hoofdbestuur

26 okt Nieuwe Haven, Den Helder
30 nov Van Braam Houckgeestkazerne, Doorn

Houdt twitter, facebook, kvmo.nl en de Nieuwsbrieven KVMO in de gaten voor definitieve tijden en locaties.

Evenementen/vergaderingen

5 okt KIM KVMO-concert, Den Helder
19 nov Ledenraad Koepel Officieren-verenigingen GOV|MHB, Frederik-kazerne, Den Haag

Zie ook kvmo.nl onder Activiteiten, voor een volledig overzicht en verdere informatie.

KVMO

5 oktober 2015 KIM KVMO-concert

Dit jaar vindt het KIM KVMO-concert plaats op maandagavond 5 oktober, traditiegetrouw in het zaaltje van het KIM te Den Helder.

Harmonieorkest Winnubst zal weer een gevarieerd programma ten gehore brengen.
 Aanvang van het concert is 20.00 uur.
 De zaal is vanaf 19.30 uur open.

KVMO-leden, inwoners van Den Helder, vaste staf van het KIM en andere genodigden zijn van harte welkom om dit concert gratis bij te wonen.

Aanmelden kan via mh.bosse@mindef.nl

Reünie Marinevliegkamp Valkenburg

Voor oud-medewerkers van Marinevliegkamp Valkenburg wordt op **zaterdag 7 november 2015** een reünie gehouden.
 Informatie en aanmelding: 320-vereniging.nl

Te koop

Marine avond tenue LTZ 1 (ZD) maat 52, nooit gedragen, voor een schappelijk prijsje.
 Inclusief 3 overhemden, nog in plastic hoes.
 LTZ 1 b.d. J. de Bruin, tel 06 53241578, e-mail beertje@quicknet.nl

IN MEMORIAM

Het hoofdbestuur van de KVMO heeft de droeve plicht u in kennis te stellen van het overlijden van:

KLTZ b.d. **C.J. Snijders** († 5 augustus 2015)
 Ir. **E. Atsma** († 28 juli 2015)
 KLTZSD b.d. **A. Scheffelaar** († 25 juli 2015),
 oud lid van de Werkgroep Postactieven
 KTZ b.d. **P.H. Kuipers** († 19 juli 2015)
 KLTZSD b.d. drs. **H.J. Willemsen** († 19 juli 2015)
 Mevrouw **G. Scheffer-Schneider**, weduwe († 10 juli 2015)
 LTZ1 b.d. **J.M. Versteegh**, datum overlijden onbekend

Wij betuigen de nabestaanden onze deelneming en wensen hun veel sterkte toe

Afdelingsactiviteiten tweede helft 2015

AFDELING NOORD

6 okt **Postactieve bijeenkomsten**
 3 nov Locatie : Marineclub, Den Helder
 1 dec Aanvang : 17.30 uur

AFDELING MIDDEN

24 nov **Afdelingsborrels**
 Locatie : PKC, Bruin Café, Den Haag
 Tijd : 16.30-18.30 uur

AFDELING ZUID

25 okt **Mosselmaaltijd (KVMO)**
 Locatie : de Merelhoeve
 Aanvang : 18.00 uur

19 nov **Borrel met lezing en diner (KVEO)**
 Locatie : de Merelhoeve
 Aanvang : 17.00 uur

11 dec **Traditioneel eindejaars diner, met live muziek (KVMO)**
 Locatie : de Merelhoeve
 Aanvang : 18.00 uur

Alle activiteiten staan open voor KVMO leden, ook als een andere vereniging de organisatie verzorgt. Voor vragen of nadere informatie over het programma kunt u mailen naar: KVMOZuid@aim.com

DE DEADLINE VOOR HET AANLEVEREN VAN KOPIJ VOOR DE RUBRIEK KVMO-ZAKEN VOOR HET DECEMBERNUMMER IS 23 NOVEMBER 2015

De Koninklijke Vereniging van Marineofficieren

KVMO

Ere-leden:
 KTZT b.d. ir. S.J.J. Hoffmann
 KOLMARN b.d. A.H.P. Knoppen
 KTZ b.d. L.J.M. Smit
 KTZA b.d. drs. T.G.D. Steenbeek

Hoofdbestuur:
 Voorzitter:
 KLTZ ing. M.E.M. de Natris
 Vice-voorzitter:
 KTZ mr. N.A. Woudstra
 Secretaris:
 LTZ 2 OC (LD) R. Groen
 Penningmeester:
 KLTZ (LD) H.M.J. van de Burgt

Namens Afdeling Noord
 LTKOLMARN T.A. van Dishoeck
Namens Afdeling Midden
 KLTZ ing. W.P. Groeneveld
Namens Afdeling Zuid
 KLTZ b.d. K.F.J. Henkelman
Namens Werkgroep Postactieven
 KTZ b.d. G.J. van der Zee, wnd
Namens Werkgroep Elders Actieven
 LTZ1 (LD) KMR M. Venema
Namens Werkgroep Jongeren
 vacature
Namens de Werkgroep Genderbeleid
 KLTZ M.A.W. Riemens

Afdelingsbesturen:
Noord:
 LTKOLMARN T.A. van Dishoeck
 KLTZ P.J. van Maurik
 KLTZ b.d. B. Fritzsche
 LTZ1 ing. R.A. Paarlberg
 LTZ1 (TD) dr. ir. W.L. van Norden

Midden:
 KLTZ ing. W.P. Groeneveld
 KTZ (TD) ir. J.J. Bleijs
 KLTZ b.d. J. de Jonge

Zuid:
 KLTZ b.d. K.F.J. Henkelman
 maj KL b.d. P. van der Laan
 KLTZ (SD) b.d. A.J. Zwiers
 KLTZA b.d. P.A. Brons
 (postactieven)
 KLTZ (TD) T.S. van Tongeren

Caribisch Gebied:
 KLTZ (LD) drs. P.J. van Roon

Adres secretariaat:
 Wassenaarseweg 2
 2596 CH Den Haag
 T : 070-3839504
 F : 070-3835911
 E : info@kvmo.nl
 W : www.kvmo.nl

De KVMO heeft een samenwerkingsverband met Onderlinge Bijstand (www.onderlingebijstand.nl). Voor nadere informatie of het verkrijgen van aanvraagformulieren kunt u contact opnemen met het secretariaat KVMO.

Terugblik Maritiem Evenement 2015

Op 2 september 2015 vond op de Van Ghentkazerne in Rotterdam voor de 16^e keer het KVMO Maritiem Evenement plaats. Per Spido werd gevaren via de Nieuwe Waterweg naar de Tweede Maasvlakte.

Onderweg was er volop gelegenheid voor oude bekenden om bij te praten en werd er een uitgebreide lunch geserveerd. Aangekomen bij de Tweede Maasvlakte konden de 152 deelnemers kiezen tussen een bezoek aan het bezoekerscentrum Futureland en het maken van een rondvaart.

Daarna zette de Spido Marco Polo via de Nieuwe Waterweg koers naar Rotterdam. Onderweg hield dr. Nico Guns een boeiende presentatie over de ontwikkeling van de Holland Amerika Lijn (HAL).

Na terugkomst op de Van Ghentkazerne schetste de commandant, LTKOLMARN Wil Briggen het verleden, heden en de toekomst van de kazerne.

De dag werd afgesloten met het Indisch buffet Semarang.

Foto's Leen van der Biesen